

Osvobozené Československo očima britské diplomacie

Jan Kuklík
..... Jan Němeček

Osvobozené Československo očima britské diplomacie
Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945

prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.
doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Recenzenti:

Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

PhDr. Vít Smetana, Ph.D.

Redakce Marie Bernardová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Jan Kuklík, Jan Němeček, 2010

ISBN 978-80-246-1849-4

ISBN 978-80-246-2404-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

ÚVOD	7
1. USTAVENÍ BRITSKÉHO DIPLOMATICKÉHO ZASTOUPENÍ V OSVOBOZENÉ PRAZE	17
2. PROBLEMATIKA ODJEZDU BRITSKÉHO VELVYSLANCE NA OSVOBOZENÉ ČESKOSLOVENSKÉ ÚZEMÍ	38
3. NICHOLSOVY ZPRÁVY O ČESKOSLOVENSKU PŘED PŘÍJEZDEM DO PRAHY	75
4. POČÁTKY NICHOLSOVA PŮSOBENÍ V PRAZE A ORGANIZACE BRITSKÉHO DIPLOMATICKÉHO ZASTOUPENÍ	79
5. ZPRÁVY O USTAVENÍ VLÁDY NA OSVOBOZENÉM ÚZEMÍ, JEJÍM PROGRAMU A POLITICKÉM SYSTÉMU NÁRODNÍ FRONTY ..	87
6. ZPRÁVY O SITUACI NA SLOVENSKU	151
7. ROZHOVORY S PREZIDENTEM E. BENEŠEM	176
8. DEKRETY PREZIDENTA REPUBLIKY, ODSUN A POTRESTÁNÍ VÁLEČNÝCH ZLOČINCŮ	187
8.1 Odsun a postavení německé menšiny v Československu ..	187
8.2 Otázka potrestání válečných zločinců a retribucí	223
9. OTÁZKA DÉLKY POBYTU SOVĚTSKÝCH A AMERICKÝCH JEDNOTEK NA ČESKOSLOVENSKÉM ÚZEMÍ	228
10. TÝDENNÍ SOUHRNNÉ ZPRÁVY A OBECNÉ ZPRÁVY O ŽIVOTĚ V ČESKOSLOVENSKU	246
11. ČESKOSLOVENSKO-BRITSKÉ POLITICKÉ A KULTURNÍ VZTAHY ..	310
12. ZNÁRODNĚNÍ A ČESKOSLOVENSKO-BRITSKÉ VZTAHY	337
13. ČESKOSLOVENSKO-BRITSKÉ OBCHODNÍ A FINANČNÍ VZTAHY ..	377
14. ZPRÁVY O VZTAZÍCH ČESKOSLOVENSKA S DALŠÍMI ZEMĚMI	402
14.1 Sovětský svaz	403
14.2 Americká přítomnost v ČSR a sovětsko-americké konflikty ..	411
14.3 Československo-polské vztahy a československé hraniční nároky	416
14.4 Itálie	432
14.5 Francie	434

14.6 Vatikán	436
14.7 Švédsko	438
14.8 Další země	439
15. MEZINÁRODNÍ POMOC REKONSTRUKCI POVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA	440
15.1 UNRRA a Československo	440
15.2 Britské dodávky do Československa	443
16. BRITOVÉ A ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA	448
17. PROBLÉM REPATRIACE	483
18. PLÁN BRITSKÉ PROPAGANDY V ČESKOSLOVENSKU	491
19. OTÁZKA ČESKOSLOVENSKÉHO URANU	517
ZÁVĚR	522
SEZNAM ZKRATEK A VYSVĚTLIVEK CIZOJAZYČNÝCH NÁZVŮ	525
PRAMENY A LITERATURA	527
SUMMARY	531
JMENNÝ REJSTŘÍK	537
VĚCNÝ REJSTŘÍK	545

ÚVOD

Námět pro tuto knihu jsme si po několikaleté přípravě a promýšlení zvolili hned z několika důvodů. Především se podle nás jedná o velmi důležité téma spojené s obnovou Československa, jeho dalším směřováním na konci druhé světové války a bezprostředně po jejím skončení. To je u nás neustále předmětem nejen odborných, ale i laických sporů a diskusí široké veřejnosti. A nutno hned na počátku podotknout, že diskusí často založených na dojmech, polopravdách či dohaděch, navíc diskusí dlouhou dobu ovládaných „pravdou“ vítězné komunistické strany a její historiografie. Britský „diplomatický“ pohled na československou realitu roku 1945 tu podle nás může především přinést „jinou optiku“, tj. snahu o objektivní analýzu a do jisté míry jiný úhel pohledu alespoň částečně oprostěný od ideologických či politických předpojatostí. Zároveň se podle našeho názoru z obsahu zpráv, jejich zaměření, četnosti a dalšího zpracování „ústředím“ britského ministerstva zahraničních věcí (dále též Foreign Office) dá dovodit, jaký reálný význam měly československé záležitosti pro britskou politiku vůči střední a východní Evropě i zda skutečně existovala nějaká alternativa postupného československého sklouzávání do sovětské mocenské sféry.

Zprávy britských diplomatů si přirozeně nejvíce všímaly československého státotvorného uspořádání a politického systému, vztahu Československa k SSSR, USA, Velké Británii a dalším státům, postavení německé menšiny, vojenských záležitostí, rekonstrukce či složitého propletence vzájemných ekonomických, finančních a obchodních vztahů mezi Británií a ČSR. Námi nabízený pohled se však nebude týkat jen „velké politiky“, ale i běžného života, což představuje dosud nevyužitý pramen k poznání problematiky každodennosti v bezprostředně poválečném období. Stejně tak bude důležitý i pro psychologické vykreslení Philipa Bouverie Bowyera Nicholse, standardního kariérního britského diplomata, seznamujícího se s realitou středoevropského, právě osvobozeného státu, u jehož exilové vlády působil ještě v „bezpečí“ londýnské metropole.

V úvodu je též podle našeho názoru vhodné vysvětlit, proč jsme si vybrali právě zprávy britských diplomatů. Prvním důvodem je tradičně vysoká úroveň britských diplomatických zpráv, snaha po objektivním zachycení

a také analytická škola, kterou ostatně v anglo-americkém prostředí zabezpečuje již odlišná tradice vzdělávání, završená univerzitním vzděláním v Oxfordu či Cambridge.¹ Dalším důležitým důvodem však je, že v archivních dokumentech vyprodukovaných britským ministerstvem zahraničních věcí (dále též Foreign Office) se zachovaly nejen samotné zprávy, ale i reakce, analytické komentáře nadřízených (nejčastěji v podobě tzv. minutes) a následné realizované kroky – v tomto případě především Severního odboru (Northern Department) Foreign Office, pod nějž Československo v roce 1945 spadalo. Nutno dodat, že právě na počátku sledovaného období, počátkem ledna 1945, došlo k reorganizaci britského zahraničního úřadu a Československo, které do té doby spadalo pod Střední odbor (Central Department), přešlo spolu s Polskem k Severnímu odboru (Northern Department). To ovšem také znamenalo, že s československými záležitostmi dobře obeznámení úředníci (zejména šéf Central Department Frank Kenyon Roberts, který byl vyslán do Moskvy) byli nahrazeni jinými. Významné slovo měl v této souvislosti šéf Northern Department Christopher Frederick Ashton Warner.² Central Department byl rozpuštěn a vedle ČSR a Polska přešlo Maďarsko k Jižnímu odboru (Southern Department); Španělsko, Portugalsko, Švýcarsko, Holandsko a Belgie k Západnímu odboru (Western Department); Německo a Rakousko vytvořily samostatný Department pod vedením Johna Monroea Troutbecka, který byl ale dobře obeznámen i s československými záležitostmi.³ Kromě Polska a Československa spadaly pod Severní odbor ještě SSSR, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Finsko, Norsko, Dánsko, Island a Švédsko. Jak naznačuje zpráva československého diplomata Viktora Fischla, důvody reorganizace nebyly jen technicky administrativní, ale také politické.⁴

¹ A právě takové vzdělání drtivá většina britských diplomatů měla.

² Christopher Frederick Ashton Warner se narodil v roce 1895. Absolvoval Oxford a od roku 1920 pracoval v diplomatických službách. Ve 20. letech působil v Turecku a Íránu, poté na Foreign Office. V roce 1940 se stal radou, v letech 1941–1942 byl pověřen záležitostmi norské exilové vlády. V roce 1945 byl jmenován vedoucím Severního odboru Foreign Office.

³ John Monroe Troutbeck se narodil v roce 1894. Absolvoval Oxford a v roce 1920 nastoupil do diplomatických služeb. Ve dvacátých a třicátých letech působil na různých pozicích na britských ambasádách v Turecku, Etiopii a Brazílii. V roce 1937 byl vyslán do Československa, kde v letech 1938–1939 působil jako britský chargé d'affaires v Praze. Za druhé světové války působil jak na Ministry of Economic Warfare, tak v ústředí Foreign Office. V roce 1945 se stal vedoucím německého odboru.

⁴ Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Praha, Londýnský archiv – důvěrný (LA-dův.), kart. 61, zpráva V. Fischla z 9. 1. 1945 o reorganizaci Foreign Office.

Kromě šéfa Severního odboru se na rozhodování československých záležitostí v ústředí podíleli zejména William Denis Allen⁵ (který se později stal zástupcem šéfa odboru) a také diplomaté George Michael Warr,⁶ Charles Arthur Evelyn Schuckburg⁷ (který byl vyslán v září 1945 do Československa) a slečna A. F. C. Gatehouseová. Na podzim 1945 přešel do odboru další zkušený diplomat Patrick Francis Hancock.⁸ Celý Severní odbor poté spadl v rámci vedení Foreign Office pod Sira Orme Sargenta jako zástupce stálého státního podtajemníka.⁹ Dodejme jen, že po parlamentních volbách dosavadního ministra zahraničních věcí Anthony Edena vystřídal labourista Ernest Bevin, ale na personálním složení Foreign Office se tento fakt projevil jen mírně.

Dokumenty britské diplomacie jsou v mnoha ohledech výjimečné, a to zejména ve srovnání s dalšími velmocemi i menšími státy, kde podobná bohatost doprovodného materiálu u diplomatických dokumentů většinou chybí. Dávají totiž archivním dokumentům jednoznačný význam i v těch případech, kdy jejich rétorika není badateli zcela zřejmá.

Doprovodné poznámky (minutes) totiž vysvětlují důvody vzniku příslušných diplomatických dokumentů i to, co jejich vytvořením britští diplomaté sledovali. Na jedné straně je to sice jisté ochuzení, protože tyto poznámky vlastně vykládají motivace britské diplomacie a do jisté míry berou badatelům možnost spekulací a hypotéz, na straně druhé však jejich existence

⁵ William Denis Allen se narodil v roce 1910. Absolvoval Cambridge a v roce 1934 nastoupil do diplomatických služeb. V letech 1938–1942 působil v Číně, od roku 1942 ve Foreign Office v Londýně.

⁶ George Michael Warr se narodil v roce 1915. Absolvoval Oxford a od roku 1938 působil v diplomatických službách. V letech 1940–1941 měl na starosti právní a administrativní otázky působení exilových vlád ve Velké Británii. V letech 1941–1943 působil v Chile.

⁷ Charles Arthur Evelyn Schuckburg se narodil v roce 1909. Absolvoval Cambridge, od roku 1933 byl v diplomatických službách. Působil na britské ambasádě v Egyptě a během druhé světové války v Buenos Aires.

⁸ Patrick Francis Hancock se narodil v roce 1914. Absolvoval Cambridge, v letech 1940–1942 byl osobním sekretářem ministra hospodářské války (Ministry of Economic Warfare), pak pracoval ve Foreign Office jako úředník Central Department. V letech 1963–1965 byl velvyslancem v Norsku, zemřel v roce 1980.

⁹ Sir Orme Garton Sargent, přezdívaný též „Moley“, se narodil v roce 1884. V roce 1906 nastoupil do diplomatických služeb a doplnil si právnické vzdělání. Po první světové válce byl členem britské delegace na pařížské mírové konferenci a poté působil do roku 1925 na ambasádě v Paříži. V roce 1933 se stal pomocným státním podtajemníkem a v roce 1939 zástupcem státního podtajemníka Foreign Office. V roce 1945 se stal stálým státním tajemníkem Foreign Office.

umožňuje podrobně zpracovat dějiny diplomacie jedné z tehdejších předních světových velmocí (na rozdíl zejména od archivů bývalého Sovětského svazu, kde máme problémy úplně opačné a kde se kvůli absenci příslušných diplomatických dokumentů, popřípadě jejich nedostupnosti pohybujeme až nezdravě často v rovině hypotéz).

Navíc se u sledovaného období jedná o takřka ucelený soubor, z něhož jsou badatelům uzavřeny jen dokumenty obsahující citlivé osobní údaje či dokumenty vyjmuté z příslušných fasciкул pro potřeby pozdější britské diplomacie. To se však týká jen velmi malého procenta archiválií.

Ke zpracování této knihy jsme však zároveň mohli využít také zprávy Nicholsových „kolegů“, tj. britských diplomatů z jiných zemí, zejména britských velvyslanců ve Varšavě, Washingtonu či Moskvě. Soubor nejdůležitějších zpráv z Prahy navíc tvoří poměrně obsáhlý soubor dokumentů, významný i pro rozhodování britského kabinetu a pro informování britských diplomatů v klíčových státech světa.¹⁰

Dalším důvodem pro zpracování této problematiky je však také válečná prehistorie řady otázek, které se objevují v bezprostředně poválečném období. Britská diplomacie za pět válečných let existence československé exilové vlády v Londýně získala poněkud jiný pohled i na řadu středoevropských procesů a je jistě možné říci, že politické, vojenské, ale třeba i kulturní styky obou zemí se tehdy sblížily nejvíce v celé jejich historii. Poválečné období mělo určit, zda nebude tento vklad ztracen. A konečně posledním důvodem je fakt, že až na výjimky¹¹ tuto problematiku dosud nikdo podobným způ-

¹⁰ Viz zejména The National Archives (TNA), Londýn, CAB 121, 359.

¹¹ Mezi tyto výjimky lze zařadit studie SMETANA, Vít: *Mise plukovníka Perkinse v kontextu britské politiky vůči Československu a pomoci jeho odbojovému hnutí na sklonku 2. světové války*, *Historie a vojenství* 50, 2001, č. 3, s. 692–736 a *Starosti s osvoboditeli. Vojáci Rudé armády v Československu po skončení války*, in: *Dějiny a současnost* 2005, č. 5, s. 38–39. V Smetana se též zabýval otázkou příchodu britského velvyslance na osvobozené území a některými dalšími otázkami analyzovanými v této monografii také v práci HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít a kol.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, I. a II. díl, Praha 2009. Zprávy britského velvyslance Nicholse z Prahy v roce 1945 byly dosud využity jen částečně, a to zejména Jindřichem Dejmekem v jeho biografii o Edvardu Benešovi (*Edvard Beneš, Politická biografie českého demokrata*, II. díl, Praha 2008). Dejmek několikrát označil Nicholse za „zasvěceného vnějšího“ pozorovatele československé politiky. Viz též KUKLÍK, Jan: *Do poslední pence, Československo-britská jednání o finančních a majetkoprávních otázkách 1938–1982*, Praha 2007, kde jsou analyzovány zprávy týkající se znárodnění a finančně politických otázek. S Nicholsovými zprávami se můžeme setkat i v několika studiích. Nejvíce se jednalo o práce pojednávající o odsunu německého obyvatelstva z Československa. Viz např. ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš: *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září*

sobem nezkoumal či alespoň nevyužil v monografické publikaci. Naše práce tu však může navazovat na nedávno vydanou knihu Martina Browna, která se týká válečného období.¹²

V první řadě jsme se opírali o telegramy a zprávy britského velvyslance P. B. Nicholse. Vlastní pojednání o zprávách z osvobozené Prahy a z jeho cest po Československu jsme se nakonec rozhodli začít alespoň základním přehledem o Nicholsově diplomatické činnosti ve vztahu k Československu od počátku roku 1945, pojednáním o složitých jednáních o příjezdu britského velvyslance do Prahy a analýzou Nicholsových zpráv získávaných bez přímého kontaktu s první poválečnou vládou, která byla (s výjimkou sovětského velvyslance Valeriána Alexandroviče Zorina) diplomaticky zcela izolována ve východoslovenských Košicích. Vlastnímu jádru práce jsou ještě předřazeny zprávy plukovníka Harolda Benjamina Perkinse¹³ z osvobozené Prahy z května 1945.

Prakticky hned po příjezdu do Prahy začal Nichols vypracovávat velké množství politických zpráv a telegramů, které svědčí o jeho poměrně velké angažovanosti v rozvoji československo-britských vztahů (jež ovšem vycházela z jeho velké erudice, kterou získával od roku 1941, kdy do funkce britského diplomatického zástupce u československé exilové vlády nastoupil). Kromě toho jsme však využili i týdenní souhrnné zprávy, které byly připravovány od června 1945,¹⁴ a zvláštní ekonomické zprávy připravované britskou ambasádou v Praze každých čtrnáct dní od října 1945. Kromě vlastních

1945), díl 1, 2, 3, Soudobé dějiny 2005, č. 3–4, s. 463–533, 2006, č. 1–2 a 3–4, s. 13–49 a 321–376. Ze zahraniční literatury viz zejména práce CORNWALL, Mark: *The Rise and Fall of a „special relationship“, Britain and Czechoslovakia 1930–1948*, in: BRIVATI, B. – JONES, H. (eds.): *What Difference Did the War Make*, Leicester University Press 2003, s. 130–149.

¹² BROWN, Martin: *Jak se jedná s demokraty. Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939–1945*, Praha – Plzeň 2006.

¹³ H. B. Perkins se v roce 1943 stal vedoucím středoevropského odboru Special Operations Executive – SOE. S. Kokoška ve své práci věnované květnovému povstání uvádí, že s Perkinsovým jmenováním nebyli českoslovenští důstojníci příliš spokojeni, neboť Perkins preferoval polský odboj na úkor československého. KOKOŠKA, Stanislav: *Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání*, Praha 2005, s. 24.

¹⁴ Jejich podávání navrhl P. Nichols v telegramu 13. 6. 1945 a zprávy měly být „určitým shrnutím těch informací, které nebyly dostatečně pokryty individuálními zprávami a telegramy, a to za předpokladu, že bude zřízeno pravidelné týdenní letecké spojení s Londýnem“. TNA, Londýn, Foreign Office (FO) 371, 47087, N 6899. W. D. Allen tento nápad schválil 18. června s lakonickou poznámkou „to by mohlo být užitečné“. Tamtéž. V kapitole zabývající se těmito týdenními zprávami jsme volili shrnutí jejich obsahu před hlubšími analýzami či komentováním těchto zpráv, které rozsah této práce ani množství údajů v nich uvedených nedovolují.

Nicholsonových zpráv jsme se však opírali i o zprávy dalších diplomatů britského velvyslanectví v Praze, zejména obchodního rady Johna W. Taylora,¹⁵ tajemníků velvyslance Williama Barkera¹⁶ a od září již zmíněného Charlese A. E. Schuckburga, úřadujícího britského konzula v Plzni plukovníka Perkinse (a zároveň důstojníka Special Operations Executive (Výboru pro zvláštní operace, dále jen SOE), tiskového ataše velvyslanectví Cecila Parrotta,¹⁷ vojenského ataše plukovníka Guy Johna de Wette Mullense,¹⁸ leteckého ataše kapitána Geoffreya Middletona Wyatta a také důstojníků 22. britské spojovací mise při ministerstvu národní obrany. Je třeba též říci, že i řada Nicholsonových zpráv se opírá o zjištění či názory dalších členů ambasády, což dokumentují zejména podkladové materiály zachované v archivním fondu britské ambasády v Praze.¹⁹ Stejně tak je z těchto materiálů patrné, jak většinou Nicholsonovy zprávy vznikaly. Podklady a návrhy telegramů a zpráv zpravidla nezpracovával velvyslanec osobně, nýbrž podle obsahu byli jejich původci W. Barker, J. Taylor, J. D. Murray²⁰ a po jeho odjezdu do Londýna

¹⁵ John William Taylor se narodil v roce 1895. Absolvoval univerzitu v Aberdeenu a nejprve se věnoval kariéře v britské armádě. V roce 1919 vstoupil do konzulárních služeb a v roce 1921 se stal nejprve vicekonzulem v Praze a také obchodním radou. Poté působil jako agent banky Lloyds. Ve 30. letech byl konzulem a obchodním radou ve Vídni. Během druhé světové války působil jako konzul v USA a poté v Guatemale. Od 1. 3. 1945 byl jmenován obchodním radou britského velvyslanectví u československé exilové vlády a poté ve stejné funkci působil i v Praze.

¹⁶ William Barker se narodil roku 1909 a zemřel v roce 1992. Na Foreign Office nastoupil v roce 1943 jako „dočasný“ zaměstnanec. V roce 1945 se stal tajemníkem velvyslance, avšak stále neměl plnou diplomatickou hodnost v zahraniční službě. Tu získal až 1. ledna 1946. Poté působil v roce 1947 krátce jako chargé d'affaires a. i. v Praze, poté na britské ambasádě v SSSR. V letech 1966–1968 byl britským velvyslancem v Československu. Byl též profesorem rusistiky v Liverpoolu. K jeho působení v Praze se váže i jeho pozůstalost uložená v Churchill Archive Centre, Churchill College, Cambridge.

¹⁷ K tomu viz dohodu Foreign Office s ministerstvem informací ze 4. června o zasílání čtrnáctidenních politických zpravodajských přehledů. TNA, Londýn, Ministry of Information (INF), 1-813.

¹⁸ Od 18. srpna 1945 začal podávat „periodické zprávy o československé armádě“. Tamtéž, War Office (WO) 106, 6039.

¹⁹ Takovým případem může být zpráva majora Davida Frangeona Thomase (jenž patřil k Perkinsově misi), který 12.–14. července navštívil Brno a podal o tom zprávu (zejména o poškození města nálety Spojenců, stavu průmyslu, komunikačních sítí, místní správy a zásobování, také o chování Rusů vůči civilnímu obyvatelstvu v osvozeném městě), kterou poté velvyslanectví využilo v dílčích zprávách, zejména o stupni zničení města a o potravinové situaci (v zásadě lepší než v Praze). Tamtéž, FO 817, 12.

²⁰ James Dalton Murray se narodil v roce 1911. Absolvoval Cambridge a v roce 1933 nastoupil do diplomatických služeb. Působil jako konzulární úředník v USA, Mexiku a Španělsku. V letech 1943–1944 působil jako chargé d'affaires v La Paz. V únoru 1945 se stal prvním tajemníkem britské ambasády u československé vlády. Zpět do Londýna byl z Prahy povolán již v září 1945.

již zmíněný Ch. E. Schuckburg. Schuckburg navíc vedl kancelář velvyslanectví a spadaly pod něj i finanční a administrativní záležitosti, které musela ambasáda jménem velvyslance také vyřizovat.²¹ Informace pro zpravodajství z tisku, kultury a zpočátku i o slovenských záležitostech obstarával C. Parrott.²² Podkladové materiály dodával kromě těchto diplomatů i britský konzul v Karlových Varech Bamborough a později i britský konzulát v Bratislavě.²³ Nichols pak do konceptů obvykle červenou tužkou činil úpravy, vsuvky a také je autorizoval. Nejdůležitější zprávy a „polooficiální“ dopisy vedoucímu odboru Ch. Warnerovi však koncipoval i sám velvyslanec.

Pro zpracování jsme využili zejména dokumentů britského ministerstva zahraničních věcí – Foreign Office (fondy General Correspondence – 371, British Embassy to Czechoslovakia – 817, administrativní zajištění ambasád Chief Clerk's Office – 366, či tzv. Confidential Prints), ale i dalších zainteresovaných rezortů, zejména dokumentů britského kabinetu (CAB), ministerstva války – War Office (WO), ministerstva financí – Treasury (T), letectví – Air Ministry (Air), obchodu – Board of Trade (BT), školství (ED), informací (INF), Britské rady (BC) a dokumentů SOE (fond HS), doplněné pochopitelně o poznatky z dalších archivů, především Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze, Archivu Ústavu T. G. Masaryka v Praze, ale i dalších zahraničních archivů, Archivu vnější politiky v Moskvě a dalších.

Ze zpráv je také možno odvodit, co a do jaké míry (popřípadě hloubky) britskou diplomacii zajímalo a co také z poskytnutých či získaných informací analyzovala. Z toho plyne i zvolená metodologie pro zpracování dochova-

²¹ Viz zejména zprávu Ch. Schuckburga z 1. 5. 1946 a výměnu telegramů mezi FO a Nicholsem. TNA, Londýn, FO 366, 0197.

²² Cecil Parrott se narodil v roce 1909 a zemřel v roce 1984. Vystudoval v Cambridge a za druhé světové války vstoupil do diplomacie, vedl zvláštní dokumentační a analytické centrum ve Švédsku. V roce 1945 se stal tiskovým atašé v Československu. V letech 1960–1966 byl britským velvyslancem v Československu. Poté působil jako profesor slovanských studií na univerzitě v Lancasteru. Zabýval se i překladem děl české literatury, zejména přeložil do angličtiny Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Zpětně jej redaktor Literárních listů Igor Hájek v rozhovoru pro *Britské listy* hodnotil v roce 1994 takto: „Po válce potom jeho prvním místem, diplomatickým, byla Praha. Byl tam jako mladý britský diplomat velmi oblíben, protože byl pohotový a zajišťoval informace o Velké Británii, takže si ho tehdy dokonce i český tisk všiml jako příkladu podnikavého, pružného mladého diplomata. Zároveň se tehdy zamiloval do tehdejšího Československa. Navštěvoval také Slovensko, přátelil se s mnoha umělci, spisovateli i těmi, kteří se teprve v pozdějších letech měli stát slavnými. Rozhodně tehdy nasbíral spoustu informací o českém kulturním životě...“ In: www.blisty.cz/files/isarc/9904/19990406d.html.

²³ TNA, Londýn, FO 817, 23. Ty se však námi sledovaného období nedotýkají, neboť začaly být vypracovávány až od června 1946.

ných britských archivních dokumentů. Vybrali jsme podle našeho názoru ty hlavní, nejtypičtější či nejzajímavější a sestavili z nich jednotlivé tematické okruhy. V nich jsme se zabývali nejen samotnými zprávami, ale také jejich dalším „životem“ u britských úřadů a eventuálně úkoly a instrukcemi, které z toho zpětně pro britskou ambasádu v Praze plynuly. Z výše uvedeného vyplývá, že naše práce má výrazně analytický charakter.

Zprávy lze podle jejich formálního druhu rozdělit na:

- a) krátké zprávy, které byly odesílány prostřednictvím šifrovaných telegramů (obsahujících informaci o odeslání a přijetí),
- b) delší souhrnnější tzv. politické zprávy analytického charakteru, formálně adresované ministrům zahraničních věcí Anthony Edenovi a poté Ernestu Bevinovi,
- c) poloficiální dopisy („semi-official letters“), většinou adresované vedoucímu oddělení Warnerovi.

Zprávy uvedené pod písmeny b) a c) byly posílané ke svým adresátům zpravidla v diplomatickém zavazadle („by bag“).

Podle jejich obsahu je pak možno „zprávy“ dělit na informativní, hodnotící, analytické či doprovázející zaslání vyžádaných informací.²⁴

Samozřejmě že nejvíce bylo zpráv informativních, zejména o nejvýznamnějších politických, hospodářských či kulturních událostech, a také přehledů tisku. Hodnotící a analytické zprávy byly sice početně v menšině, avšak zase se jedná právě o ten typ zpráv, kterým jsme věnovali nejvíce pozornosti. Posledně jmenovaných pak bylo poměrně velké množství a často se jednalo o odpovědi na žádosti z londýnského ústředí či dalších britských ambasád o vylíčení stavu osobního majetku (kromě samostatně pojeďnané otázky

²⁴ Například 22. 6. 1945 zaslal P. Nichols informace o hledání matky Sylvie Elstové (české analytičky v původní Parrottové švédské kanceláři) na základě žádosti britského velvyslanectví ve Stockholmu. Matka, které bylo 70 let, byla z důvodů německé národnosti v Brně zadržena a internována. Britský velvyslanec měl zajistit její propuštění a odeslání do Švédska. Tamtéž, FO 371, 47110, N 7383. Celý soubor podobných žádostí pak obsahuje i složka 47102. Jistou zvláštností byl požadavek Karla Lochera, příslušníka protibenešovské opozice, aby britský diplomat v Praze zajistil, že jeho ženě není činěna nějaká křivda ze strany československých orgánů pro jeho opoziční činnost. Tento požadavek učiněný na Scotland Yardu tlumočil Home Office Foreign Office 14. 7. 1945. Tamtéž, N 8790. Britská ambasáda se na Locherovu ženu neoficiálně vyptala na ministerstvu vnitra, ale sama nedoporučovala, aby jí byla udělena víza k odjezdu do Velké Británie. Tamtéž, N 11564. Speciálním problémem byla intervence britské diplomacie v případech osob postižených vyhnáním a později odsunem. K tomu viz intervenci Northern Department z 22. 8. 1945 ve věci rodičů britského občana Ludwiga. Tamtéž, N 10547.

znárodněných investic), zejména nově naturalizovaných britských subjektů německé národnosti.²⁵ Často se také jednalo o intervence od voličů z volebních obvodů poslanců, průmyslníků a dalších politiků.

Další možné členění zpráv je na:

- a) zprávy podávané na vyžádání úřadu,
- b) zprávy podávané z vlastní iniciativy.

U vyžádaných zpráv je pak nutno upozornit na fakt, že se zdaleka nejednalo jen o zprávy pro Foreign Office, ale že britská ambasáda samozřejmě pracovala i pro další ministerstva a vládní agentury, zejména ministerstvo války - War Office, ministerstvo obchodu - Board of Trade a ministerstvo informací - Ministry of Information. Tomu ostatně odpovídala i přítomnost specializovaných diplomatických pracovníků - vojenského atašé, obchodního rady a tiskového atašé na ambasádě.

Z vyžádaných zpráv je však nejdůležitější zejména to, jaké instrukce britský velvyslanec dostával od své vlády, a také, zda na formulaci žádostí měly vliv i jeho předchozí poskytnuté informace.

Zprávy zasílané z vlastní iniciativy zase nejlépe vypovídají o tom, co britské diplomaty „na místě“ v československé realitě bezprostředně poválečného období zaujalo, co považovali za podstatné, významné či zajímavé.

Konečně je nutno upozornit i na to, že prostřednictvím velvyslance došlo i k předávání československých diplomatických nót, žádostí či vysvětlení.

Zprávy britských diplomatů z Prahy jsme poté doplnili názory Nicholsových nadřízených a dalších rezortů, které se nacházejí ať už ve formě příspěvů či poznámek na spisech, a zejména jsme se snažili nalézt i pokusy o vypracování souhrnných názorů, politik či strategií pro další postup britské diplomacie vůči ČSR.

Díky výše uvedenému se domníváme, že předkládaná monografie umožní najít odpovědi na otázku, jaká skutečně byla poválečná britská politika vůči Československu celkově i v jednotlivých dílčích oblastech.

Co se týče zdrojů pro zpravodajství britské diplomacie, rozhodujícími byly vlastní rozhovory britských diplomatů s československými diplomatickými, politickými, hospodářskými a kulturními představiteli, dále tisk, rozhlas, informace z československého ministerstva zahraničních věcí (dále též zamíni) a dalších rezortů, nejčastěji z ministerstev informací, průmyslu, dopravy, výživy, ale například i vnitra a národní obrany.

²⁵ Viz např. dopis soukromého tajemníka J. Taylora z 27. 8. 1945. Tamtéž, FO 371, 47102, N 11997. Řada dalších individuálních případů viz tamtéž, 47103.

Zajímavé jsou zejména vlastní informační kanály britských diplomatů, jejich styk s lidmi a pozorování reality v osvobozeném Československu, které pocházely také z jejich cest po ČSR a z osobních známostí a kontaktů. V jedné ze svých zpráv velvyslanec Nichols uvádí, že ambasáda dostávala také celou řadu anonymních informací či dopisů.²⁶ Některé z nich obsahovaly sdělení, která po ověření představovala významný zdroj informací či témata zajímavá pro britské diplomaty. Zároveň ale není možné ani dnes zjistit přesný okruh informátorů, neboť některé dokumenty britské ambasády v Praze byly právě z tohoto důvodu prohlášeny za důvěrné a uzavřeny badatelům až do roku 2020.

Nichols využil velké výhody, a to osobní známosti s řadou československých politiků, důstojníků a vysokých úředníků, kteří působili za druhé světové války v Londýně. Zde je nutno na prvním místě uvést informace pocházející z osobních rozhovorů Nicholse s prezidentem Edvardem Benešem, jejichž četnost zejména právě v letech 1945 a 1946 svědčí o výjimečném postavení Nicholse mezi všemi ostatními zahraničními diplomaty v Praze. Rovněž často se Nichols setkával i s Janem Masarykem.

Co se týká dalších politiků londýnského období, nešlo jen o Huberta Ripku, bývalého státního ministra v exilovém ministerstvu zahraničních věcí v Londýně a poté ministra zahraničního obchodu, jehož styky s britskou ambasádou byly více než těsné,²⁷ ale i o politiky všech ostatních stran, včetně exilového premiéra Msgre. Jana Šrámka, komunistického státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí Vladimíra Clementise, ministra vnitra Václava Noska či národohospodářského experta KSC Evžena Loebila. Nichols udržoval i v Československu přátelské styky s bývalým exilovým ministrem financí Ladislavem Feierabendem a s některými československými důstojníky, jako byli generálové Alois Liška a Bedřich Neumann.²⁸

²⁶ Nicholsova zpráva z 1. 7. 1945. Tamtéž, 47089, N 8541. V tomto případě se jednalo o otevřený dopis prezidentu E. Benešovi, ze kterého Nichols dedukoval, jaký byl vztah běžných Čechů k Rusům. Viz též další případy, tamtéž, FO 817, 14 aj.

²⁷ P. Nichols například osobně zařídil H. Ripkovi půlroční předplatné listu *The Times* a zaslání novin diplomatickým zavazadlem. Viz Nicholsov dopis J. F. Frenchovi na Foreign Office 18. 6. 1945 a vyřízení celé záležitosti v Ripkův prospěch. Tamtéž, FO 370, 1175, L 2112.

²⁸ Minimálně od ledna 1946 byla Nicholsova činnost, a zejména styky s československými občany sledovány čs. bezpečnostními orgány (též Vojenským obranným zpravodajstvím) a soustředěny v „jeho spise“ v rámci II. správy ministerstva vnitra. Příkladem tu může být zpráva z 19. února 1946 o Nicholsově lednové návštěvě plesu ve Špindlerově mlýně či zprávy o stycích Nicholse se zástupci „šlechty“ z června a července 1946. Archiv bezpečnostních složek, Praha, 302-189-3, spis „Nichols“.

1. USTAVENÍ BRITSKÉHO DIPLOMATICKÉHO ZASTOUPENÍ V OSVOBOZENÉ PRAZE

Britským mimořádným a zplnomocněným velvyslancem u československé exilové vlády v Londýně byl od 13. května 1942, kdy byly diplomatické styky obou států povýšeny na velvyslanectví, Philip Bouverie Bowyer Nichols. Funkci britského vyslance u de jure uznané exilové vlády však zastával již od 27. října 1941 poté, co nahradil prvního britského diplomatického zástupce u československé prozatímní vlády Roberta Bruce Lockharta, který se stal zástupcem státního podtajemníka Foreign Office a stanul v čele Political Warfare Executive.

Patřil bezesporu mezi schopné a vzdělané britské diplomaty. Narodil se 7. září 1894. Dostalo se mu vzdělání na Royal Naval College ve Winchesteru, a především na prestižní Balliol College v Oxfordu. Po studiích složil v roce 1910 zvláštní zkoušku, která jej opravňovala působit v britské státní správě. Do služeb britského Foreign Office vstoupil již v květnu 1920. Zastával řadu diplomatických funkcí na britských zastupitelských úřadech, 1920–1923 působil jako třetí a poté druhý tajemník vyslanectví ve Vídni, 1928–1930 na zastupitelském úřadu na Novém Zélandu, 1933–1937 pak v Itálii. V roce 1923 zastupoval Británii v arbitrážní komisi rozhodující o sporných nárocích Velké Británie a USA a působil i v ústředí Foreign Office v Londýně, kde rychle postupoval diplomatickým kariérním řádem. Získal tak již před vypuknutím druhé světové války široký rozhled a řadu zkušeností.²⁹

Během druhé světové války se dostal do velmi těsného a pravidelného kontaktu zejména s prezidentem E. Benešem a některými ministry exilové vlády. Mezi jeho nejčastější partnery v rozhovorech patřili bezpochyby ministr zahraničních věcí J. Masaryk a snad ještě více jeho zástupce, státní tajemník H. Ripka, který Masaryka zastupoval při jeho častých cestách do USA. Úzké kontakty však s Nicholsem měl například i ministr financí L. Feierabend.³⁰ Britský velvyslanec se tak postupně stal jedním z nejlépe informovaných britských politiků o situaci v československém exilu, i když zpočátku

²⁹ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1940, Londýn 1940*, s. 366 a tatáž ročenka pro rok 1945, Londýn 1945.

³⁰ FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky*, díl III, Brno 1996, s. 59–61, 69, 72–73 a další.

při jeho misi docházelo k určitým informačním kolizím s jeho předchůdcem Robertem Bruce Lockhartem, který se (jako snad každý diplomat) nechtěl zcela vzdát československých informačních zdrojů.³¹ Během čtyř let působení u československé exilové vlády se poměrně přesně orientoval v širších a komplexních problémech středoevropského regionu.³² Ačkoli se dal často získat pro prosazování československých (zejména Benešových) stanovisek a upřímně se snažil přispět k obnově Československa, jeho zprávy jsou do značné míry objektivním pokusem zhodnotit i motivy jednání československých orgánů a zvážit i protiargumenty. Samozřejmě se snažil naplnit i politickou linii vytvářenou příslušným odborem britského ministerstva zahraničních věcí – Foreign Office. Svým způsobem byly jeho zprávy z doby války objektivnější a analytičtější než za R. Bruce Lockharta, československou stranou více ceněného. Bylo proto jen logické, že se Foreign Office rozhodl ponechat Nicholse jako svého diplomatického zástupce u československé vlády i na osvobozeném území. Nichols se tak stal jedním z nejdůležitějších spolutvůrců britské zahraniční politiky vůči Československu i v období let 1945–1948.

Znovuobnovení britského diplomatického zastoupení v Praze je úzce spojeno především se způsobem ustavení první československé poválečné vlády na osvobozeném území. Britové měli samozřejmě velký zájem, aby jejich velvyslanec neztratil osobní kontakt s československou vládou, zvláště když jednání o vládě byla považována za klíčová pro poválečné směřování Československa.

Nicholsovy zprávy o Československu z roku 1945 mají tři fáze. První trvala od počátku roku 1945 do odjezdu Beneše a většiny exilové vlády do Moskvy a je charakterizována přímým stykem Nicholse s československým prezidentem a exilovou vládou. Zprávy jsou však důležité zejména svým obsahem, neboť se dotýkají přípravy na obnovení politického a ekonomického systému osvobozeného Československa. Druhou fází je doba od odjezdu československé exilové vlády³³ do příjezdu Nicholse do Prahy, tedy doba neplánované

³¹ H. Ripka si zaznamenal tato Lockhartova slova: „Lockhart mně chválil Nicholse, říkal, abych s ním byl ve stálém styku, ale zároveň naznačoval, aby se tajné věci dávaly jen jemu, Lockhartovi.“ Národní archiv (NA), Praha, Archiv Huberta Ripky (AHR), 1-5-19-2, kart. 104.

³² Jako velvyslanec měl samozřejmě přístup i k informacím zpracovávaným Research Department Foreign Office, a zejména k pravidelným zprávám zpracovávaným od roku 1944 PWVE – jako tzv. Czechoslovak Intelligence Summary. K roku 1945 viz TNA, Londýn, FO 371, 47124.

³³ Za zaznamenání stojí, že v direktivě PWVE z 15. 2. 1945 pro britskou propagandu ve vysílání BBC je v souvislosti s odjezdem československé exilové vlády zmíněno, že by tento okamžik měl být připomenut k ohlednutí za britsko-československými vztahy během války, které byly upevněny dlouhým pobytem exilové vlády na britském území. Připomenuta neměla být jen

prodloužená na téměř tři měsíce. I v této době nepřestal Nichols s podáváním politických zpráv a analýz, jeho zdroje však byly omezené zejména na H. Ripku, který zůstal v Londýně a informoval jej o politických jednáních i rozhodnutích vlády. Zároveň Nichols využíval i zpráv z tisku, dokumentů a směrnic pro propagandu, vypracovávaných pro Československo každých čtrnáct dní Political Warfare Executive (Výkonným výborem pro politické vedení války - PWE), zejména šéfem jejího československého oddělení Geoffrey Liasem. A konečně je tu třetí období, na které se zaměříme nejpodrobněji, tj. období od příjezdu do Prahy počátkem června 1945 do konce roku 1945, kdy se podle našeho názoru zformovala strategie britské zahraniční politiky vůči Československu, a pokusíme se tak čtenáři ukázat, jaký podíl na tom zprávy britské diplomacie z Prahy měly.

Počátek ledna posledního roku druhé světové války byl pro československou vládu obdobím, kdy musela řešit řadu palčivých problémů, spojených se sovětským postupem na osvobozené Podkarpatské Rusi, odkud v důsledku separatistického hnutí, podporovaného sovětskými orgány NKVD, musela odjet československá vládní delegace. Neméně tvrdý byl i sovětský požadavek na československé uznání polské prozatímní vlády ve Varšavě, kde sovětský nátlak rostl den ze dne. Nicméně když divize pro středoevropské záležitosti amerického State Department hodnotila v polovině ledna 1945 situaci československé exilové vlády, označila její vztahy s britskou a sovětskou vládou, stejně jako s vládou americkou, za vynikající („excellent“).³⁴ Zdá se, že američtí diplomaté si byli nastávajících problémů ve střední Evropě méně vědomi než jejich britští kolegové.

Československé exilové státní zřízení se také vnitřně připravovalo na likvidaci a návrat do osvobozené vlasti. Dne 12. února 1945 se otázka demise vlády stala předmětem jednání 182. ministerské rady. Podle bodu 7) bylo „usneseno jednomyslně zmocnit ministerského předsedu, aby jménem všech členů vlády ve vhodné chvíli před příchodem domů podal demisi celého kabinetu“.³⁵ Tím byla odpovědnost za demisi přenesena na ministerského předsedu Msgre. J. Šrámka, který pak spolu s většinou ministrů odletěl 9. března 1945 do Moskvy k politickým jednáním o budoucí vládě.

britská pomoc, ale i vybudování pevných pout díky společnému utrpení. Tamtéž, FO 371, 47100, N 270.

³⁴ *Foreign Relations of United States (FRUS)*, 1945, vol. IV – Europe, Washington 1968, s. 420, Memorandum Division of Central European Affairs z 11. 1. 1945.

³⁵ AMZV, Praha, Londýnský archiv – důvěrný (LA-dův.), kart. 208, usnesení 182. ministerské rady z 12. 2. 1945.

V souvislosti s likvidací státního řízení byla ukončena také činnost Státní rady. Podle dekretu prezidenta republiky č. 13/1944 z 11. října 1944 měla být Státní rada zrušena dnem, kdy se ustaví vláda jmenovaná prezidentem se sídlem na území republiky.³⁶ Dne 23. února 1945 ukončil prezident Beneš svým projevem zasedání Státní rady³⁷ a 12. března svým dopisem uzavřel její čtvrté období. Předseda košické vlády Z. Fierlinger pak 4. dubna vyhláškou Státní radu definitivně zrušil.

Dne 28. února 1945 se konalo poslední zasedání československé vlády v Londýně. Vedle řady jiných bodů bylo schváleno zastupování členů vlády po dobu jejich cesty do Moskvy. H. Ripka zastupoval ministry zahraničních věcí, průmyslu, obchodu a živností, hospodářské obnovy, zemědělství a veřejných prací. Juraj Slávik zastupoval ministry spravedlnosti, sociální péče, zdravotnictví a národní obrany.

Londýnská vláda se tak po odjezdu většiny jejích členů zmenšila na pouhé tři ministry, H. Ripku, J. Slávika a L. Feierabenda, jejichž hlavním úkolem byla likvidace státního zřízení v Londýně a postupné předávání všech úkolů nové košické vládě. Ministr financí L. Feierabend však již v té době úřadoval v demisi, kterou podal po usnesení Socialistického bloku z 8. února 1945, podle něhož byl jako zástupce zemědělců k moskevským jednáním o nové československé vládě delegován Václav Pácal. Feierabend prohlásil toto rozhodnutí za diktát Socialistického bloku, jenž má sloužit k úplné eliminaci agrární strany.³⁸ 14. února podal demisi, která byla po dalších jednáních přijata Benešem o čtrnáct dní později. V úřadu však zůstal dále jako správce ministerstva financí až do 24. dubna 1945, kdy byl prezidentem zproštěn tohoto úřadu.

Velvyslanec Nichols podával od počátku roku 1945 řadu velmi důležitých zpráv o plánech na poválečný vývoj v Československu, tak jak s ním o nich několikrát hovořil hned od počátku ledna 1945 zejména E. Beneš, H. Ripka a J. Masaryk.³⁹ Rozhovory se týkaly zejména vztahu Československa k Sovětskému svazu, polské otázky (uznání lublinské vlády⁴⁰) a k poválečnému uspořádání Československa. 16. ledna 1945 k tomu přibyla i podrobná zpráva

³⁶ *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, díl I., ed. Karel Jech a Karel Kaplan, Brno 1995, dok. č. 5, s. 121.

³⁷ *Před návratem do vlasti*, zvláštní otisk z časopisu *Čechoslovák*, 1945.

³⁸ FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky*, díl III., c. d., s. 210–214.

³⁹ Viz například již Nicholovu zprávu Ch. Warnerovi z 1. 1. 1945 o rozhovoru s E. Benešem a z 5. 1. 1945 o rozhovoru s J. Masarykem. TNA, Londýn, FO 371, 47085, N 207.

⁴⁰ V britských dokumentech nacházíme často toto označení (Lublin Government) – stejně jako v československých. Tamtéž, FO 404, 31 (Confidential Prints). Viz též FO 817, 15.

va o plánech československé exilové vlády ve věci odsunu německé menšiny⁴¹ a 18. ledna 1945 souhrnná zpráva o vývoji československo-sovětských jednání o Podkarpatské Rusi.⁴²

Téhož dne pak znovu podal zprávu o „polské otázce“, zejména o uznání Lublinského výboru,⁴³ který se po osvobození Varšavy ujal v hlavním městě výkonné moci v Polsku, 31. prosince 1944 se prohlásil za polskou prozatímní vládu, která byla 4. ledna 1945 uznána Sovětským svazem.⁴⁴ Po tvrdém sovětském nátlaku uznala Lublinský výbor již v prosinci 1944 také francouzská prozatímní vláda a vyměnila si s ním delegáty: Do Paříže přijel 26. prosince 1944 jako zástupce výboru Stefan Jędrzychowski a do Lublinu dorazil o dva dny později jako francouzský zástupce Christian Fouchet.⁴⁵ Tento fakt – navzdory tomu, že de Gaulle považoval výměnu zástupců za čistě formální věc, nemající vliv na jeho postoj k polské vládě v Londýně⁴⁶ – napomohl k tvrdému sovětskému nátlaku na československou vládu, aby také ona uznala varšavskou komunistickou vládu.⁴⁷ Britský velvyslanec zejména naléhal, aby československá strana informovala britskou stranu i o sovětském tlaku a aby neučinila žádné definitivní rozhodnutí předtím, než by to s ní konzultovala.⁴⁸ Československé ministerstvo zahraničních věcí ihned informovalo československého velvyslance v Moskvě Z. Fierlingera o žádosti britské vlády, aby

⁴¹ Tamtéž, FO 371, 47085, N 569. Nicméně britská strana nehodlala přes československou snahu dát v této otázce definitivní odpověď, neboť se to dotýkalo politiky k Německu obecně a musela to diskutovat s hlavními spojenci. Viz instrukci adresovanou Nicholsovi z 15. 1. 1945. Tamtéž, N 484. Otázka jednání o odsunu i v Nicholsových zprávách úzce souvisela s níže uvedenými jednáními o tzv. hraniční formulí. Viz zejména hodnocení Nicholsovy zprávy o jednání s Benešem o těchto otázkách z 13. 2. 1945. Tamtéž, N 1402.

⁴² Tamtéž, N 639. Rozhovor s E. Benešem na toto téma se konal na Nicholsovu žádost a Nichols došel k závěru, že i když nemá československá strana v úmyslu vzdát se nyní území, je připravena o tom jednat, pokud obdrží sovětskou žádost, a nejlépe na mírové konferenci. Beneš také připustil, že by k odstoupení mohl být přinucen okolnostmi. Podle Nicholse byla Benešova pozice realistická a Češi, vystaveni velkému tlaku, by se provincie vzdali.

⁴³ Tamtéž, N 640. Jednalo se o zprávu po rozhovoru s E. Benešem a J. Masarykem.

⁴⁴ KAMIŃSKI, Marek Kazimierz: *Zarys polityki zagranicznej rządu RP na obczyźnie 1939–1945*, in: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, red. Zbigniew Błażyński, Londýn 1994, s. 760.

⁴⁵ *Sovetsko-francuzskyje otnošenija vo vremja Velikoj otečestvennoj vojny 1941–1945*, díl 2, Moskva 1983, dok. č. 100 a 101, s. 202–207.

⁴⁶ *Viz Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945*, ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Ščoviček, Jan Kuklík, Praha 2005, dok. č. 311, s. 451.

⁴⁷ Němeček, Jan: *Od spojenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*, Praha 2003, s. 285–286.

⁴⁸ Otázkou zůstává datum rozhovoru, Nichols jej datuje 18. ledna, z československé strany vyplývá datum 19. 1. 1945.

byla konzultována v otázce Lublinu a že „očekává, že ji nepostavíme před fait accompli, dále, že bude-li nám nutné navazovat styky s Lublinem, že tak budeme činit po etapách, konečně nás upozorňuje na to, že britské veřejné mínění, jak se projevilo v parlamentu i v tisku, nepokládá zdaleka Lublin za dostatečně reprezentativní, a že proto očekává, že budeme na všechny tyto okolnosti, zejména na to, že britská vláda dále uznává polskou vládu v Londýně, brát náležitý zřetel“.⁴⁹ Nicméně sám britský ministr zahraničních věcí Eden si uvědomoval slabou pozici československé vlády v tomto zahraničně-politickém problému a ve svém dopise premiéru Churchillovi z 18. ledna 1945 (napsaném mj. právě na základě Nicholsovy informace o rozhovoru s Benešem) vyjádřil pochybnost, že „Češi“ budou schopni příliš dlouho odolávat ruskému tlaku, což – jak uvádí V. Smetana – doprovodil douškou plnou porozumění: „... nejsem si jistý, zda bychom jim to měli příliš klást za vinu.“⁵⁰

Události pak nabraly velmi rychlý spád. 29. ledna informoval H. Ripka velvyslance Nicholse o sovětském tvrdém nátlaku na uznání varšavské vlády a současně obavu československého vedení, že by „riskovali dále nelibost a nevoli sovětské vlády, která by mohla ještě vzrůst, nebo dokonce abychom se s ní dostali pro tuto věc do konfliktu“.⁵¹ Nichols vyslovil pochopení pro obtížnou situaci československé vlády a přislíbil, že se vynasnaží, aby československý postup byl pochopen také britskou vládou. O důležitosti polské otázky svědčí i to, že ještě téhož dne se záležitost dostala na pořad jednání britské vlády, kde premiér Churchill k celé věci poznamenal: „...nemůžeme československé vládě bránit, aby uznala lublinskou vládu... jsme přesvědčeni, že svoboda a suverenity společně se svobodnými volbami musí být pro Polsko zajištěny,“⁵² tedy slova, která předznamenávala britský postoj vůči Polsku na blížící se jaltské konferenci.

Usnesením československé ministerské rady z 30. ledna 1945 byla polská prozatímní vláda ve Varšavě uznána a byly s ní navázány diplomatické styky⁵³

⁴⁹ ŠŤOVÍČEK, Ivan: *Diplomatické pozadí uznání polské lublinské vlády*. Dokumenty, Sborník archivních prací 43, 1993, č. 1, dok. č. 33, s. 37–38.

⁵⁰ HRBEK, J. – SMETANA, V.: *Draze zaplacená svoboda...*, c. d., s. 21.

⁵¹ ŠŤOVÍČEK, Ivan: *Diplomatické pozadí uznání polské lublinské vlády*, c. d., dok. č. 41, s. 44, Ripkův záznam o rozhovorech Masaryka a Ripky s Angličany, Američany a Francouzi o uznání varšavské vlády z 29. 1. 1944.

⁵² TNA, Londýn, CAB 65, 51, cit. dle JIRÁSEK, Zdeněk – FRIEDL, Jiří: *Rozpačité spojení. Československo-polské vztahy v letech 1945–1949*, Praha 2008, s. 49.

⁵³ AMZV, Praha, LA-dův., kart. 208, usnesení ministerské rady z 30. 1. 1945.

poté, co Masaryk téhož dne oznámil rozhodnutí vlády Státní radě.⁵⁴ Dne 31. ledna 1945 československá vláda sdělila rozhodnutí svému velvyslanci do Moskvy a současně Fierlingerovi dala na vědomí komuniké, které bylo oficiálně vyhlášeno téhož dne: „Československá vláda uznala jednomyslným usnesením ministerské rady ze dne 30. ledna t. r. prozatímní polskou vládu ve Varšavě a rozhodla se navázat s ní diplomatické styky.“

Nichols též na základě zvláštních přehledů československého ministerstva zahraničních věcí předával zprávy o situaci v protektorátu.⁵⁵ Zvláštní pozornost byla britskou diplomacií, a tím i Nicholsem a Northern Department samozřejmě věnována situaci na Slovensku a politice Slovenské národní rady (SNR),⁵⁶ zejména pak návštěvě delegace SNR v Londýně v říjnu až listopadu 1944.⁵⁷ Kromě toho Nichols pravidelně informoval i o projevech československých exilových představitelů v rozhlase a o klíčových zprávách z československého zahraničního tisku.⁵⁸

Rozhodující však bylo jednání o přesunu československé vlády na osvobozené území, které mělo ovlivnit i budoucí fungování britského velvyslanectví. Již 17. ledna 1945 informoval Nichols Ch. Warnera z Northern Department Foreign Office o rozhovoru s H. Ripkou, který se týkal jednání exilového kabinetu o způsobu přechodu vlády na osvobozené území.⁵⁹ Nichols připomněl, že československé vládě doporučil toto rozhodnutí náměstek předsedy Rady lidových komisařů Alexandr Januarjevič Vyšinskij. Zprávu doplnil britský velvyslanec dalším raportem o rozhovoru s prezidentem E. Benešem z 18. ledna 1945, který se kromě jiných otázek (výše zmíněná problematika Podkarpatské Rusi a uznání lublinské vlády) týkal také pře-

⁵⁴ Tamtéž, kart. 211, zápis XIV. plenární schůze v druhém zasedání čtvrtého období Státní rady z 31. 1. 1945.

⁵⁵ Přehled těchto zpráv, vypracovaných na základě „zpráv z domova“ a projednávaných ministerskou radou od ledna do března 1945, viz TNA, Londýn, FO 371, 47115. Tyto zprávy byly poté projednávány spolu se záznamy společného výboru Foreign Office a SOE, který se zabýval odbojem na okupovaném území.

⁵⁶ Viz např. Nicholsovu zprávu z 5. 1. 1945. Tamtéž, 47081, N 820, a zejména shrnující materiál s poznámkami pro O. Sargenta o SNR z 9. 2. 1945. Tamtéž, N 1370.

⁵⁷ Viz edici příslušných dokumentů z pera Viléma Prečana, *Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen–listopad 1944): Nové dokumenty*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 1999, s. 159–291, kde jsou publikovány také Nicholsovy zprávy pro Foreign Office (dok. č. 4, zpráva z 12. 10. 1944, s. 203–205 a dok. č. 15, zpráva z 20. 10. 1944, s. 232–233).

⁵⁸ TNA, Londýn, FO 371, 47076. Viz např. zprávu o Benešově vánočním projevu v BBC z 24. 12. 1944 či o projevech ze dne 16. a 17. 2. 1945. Zde stojí za zaznamenání poznámka O. Sargenta z 3. 1. 1945, že Benešovy plány znamenají, že je spíše pro sovětský než pro parlamentní způsob vlády a že to může vést k vzniku autoritativního systému. Tamtéž, N 27.

⁵⁹ Tamtéž, 47120, N 650.

chodu československé exilové vlády na osvobozené území.⁶⁰ Ripka i Beneš v rozhovoru Nicholsovi potvrdili, že československá vláda se vrátí do Československa přes Moskvu a Slovensko, a to v odhadované lhůtě šesti týdnů. Beneš si v této době údajně nebyl úplně jist, jaké řešení zvolí, podle Nicholse však upřednostňoval rekonstrukci vlády na osvobozeném území, aby tak otupil útoky komunistů, londýnské „protivládni“ opozice a vyřešil i vztah k politickému dění na Slovensku.⁶¹ Právě poukazem na obtížnou situaci na Slovensku Beneš zdůraznil, že již nemůže dále čekat. Oba českoslovenští politici si přáli zachování přímé komunikace s britskou stranou, obávali se však technických obtíží. Tyto informace upřesnil Nicholsovi Ripka v dalším rozhovoru konaném 1. února 1945, který se týkal jak otázek jednání o poválečné vládě, tak i Benešova plánovaného odjezdu do Moskvy.⁶²

Od výše zmíněného jednání s Ripkou na počátku února 1945 započala nová série Nicholsových zpráv o plánech na rekonstrukci vlády a o přípravě jejího poválečného programu, které se obsahově staly skutečným přímým „předchůdcem“ jeho zpráv z osvobozeného území, respektive z Prahy. Nichols též připojoval překlady nejdůležitějších československých právních norem – dekretů prezidenta republiky.⁶³ Zajímavé však je i paralelní informování o nařízeních Slovenské národní rady, které mělo ostatně širší politické souvislosti vztahu SNR k Benešovi a československé exilové a poválečné vládě.⁶⁴

⁶⁰ Tamtéž, N 655.

⁶¹ Zpráva P. Nicholse Ch. Warnerovi z 18. 1. 1945, tamtéž.

⁶² Viz Nicholsovu zprávu z 1. 2. 1945. Tamtéž, N 1122. Také druhý účastník rozhovoru, H. Ripka, si pořídil o tomto rozhovoru záznam, podle něhož P. Nicholsovi sdělil, že je nutné, aby prezident Beneš odjel nejdříve do Moskvy a odtamtud do vlasti s tím, že odjezd by se měl uskutečnit nejpozději do 20. 2. 1945. Dále žádal britského diplomata o pomoc při návratu prezidenta i vlády do vlasti. Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), Praha, EB II, EB-L, kart. 104, Ripkův záznam z 1. 2. 1945; též NA, Praha, AHR, 1-5-19/9.

⁶³ V roce 1945 se první takovou zprávou stal jím poskytnutý překlad z 15. února ústavního dekretu č. 13 Úředního věstníku československého z 11. 10. 1944 o době trvání Státní rady. Podle Nicholsova hodnocení byl tento dekret výrazem Benešem opakovaně proklamované teze, že prozatímní státní zřízení skončí okamžikem osvobození Československa a že exilové orgány jsou „trustees“ čs. národa. TNA, Londýn, 47120, N 1669. O dva dny později následovala podrobná zpráva o ústavním dekretu o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění. Tamtéž, N 1701. O dva dny později referoval britský diplomat o přípravě dekretu o potrestání válečných zločinců, zrůdců a kolaborantů. Nichols uvedl, že dekret je sice připraven, avšak prezident váhá s podpisem, zejména proto, že čeká na reakci obyvatelstva doma. Tamtéž. 5. 3. 1945 velvyslanec doplnil své informace o ústavním dekretu o národních výborech a upozornil zejména na odlišné názory prezidenta Beneše a vlády na tuto otázku. Tamtéž, N 2358.

⁶⁴ Viz zejména Nicholsovu zprávu z 9. 4. 1945 o nařízení SNR ve věci konfiskací zemědělské půdy z 27. 2. 1945. Tamtéž, 47081, N 3772. Nichols v ní na základě informací z *Nového Československa*

Pokud tyto informace Nichols získal, zejména od H. Ripky, předával zprávy i o situaci v protektorátu.⁶⁵ Samozřejmě informoval o člancích v československém exilovém tisku či o publikacích vydávaných exilovou vládou a exilovými organizacemi.⁶⁶

Změny ve složení vlády, která měla být představena na osvobozeném území, podle Nicholse symbolizoval fakt, že ministr financí exilové vlády L. Feierabend podal rezignaci a prezident ji přijal. Pověřil jej však i nadále výkonem funkce. Podle Nicholse byl Feierabend v posledních měsících „neoblíbený“ i mezi svými vládními kolegy a byl považován za příliš pravicového politika,⁶⁷ nicméně, jak Feierabend poznamenává i ve svých vzpomínkách, považoval velvyslanec demisi za chybný krok: „Měl jsem prý učinit veřejné prohlášení, nebyl-li jsem spokojen s vnitropolitickým vývojem, ale neměl jsem odcházet z vlády, jež proti mně nic nepodnikla.“⁶⁸ Feierabend si současně zaznamenal Nicholsovy názory na budoucí vývoj, které byly v rovině nemalých iluzí: „Byl přesvědčen, že Sovětský svaz přes určitá nedorozumění, která se objevila na jaltské konferenci, bude loajálně spolupracovat s ostatními Spojenci při výstavbě nového

došel k závěru, že přijetí této normy je důkazem, že SNR ve svém složení po SNP chce zastávat do značné míry samostatnou politickou linii a ani v tak důležité otázky, jakou je pozemková reforma, nechce čekat na poválečnou vládu. Podíval se i nad tím, že československá exilová vláda v době podání demise stále neměla k dispozici potvrzení textu takto důležité normy. Předpokládal, že po ustavení vlády na osvobozeném území dojde ke střetu autorit mezi vládou a SNR. Northern Department při hodnocení Nicholsovy zprávy poukázal na možný rozpor mezi opatřeními „české“ exilové vlády a SNR s tím, že slovenské normy budou pravděpodobně podrobeny poválečné revizi. W. D. Allen považoval aktivity SNR za podobné aktivitám polské prozatímní vlády a do značné míry za nezávislé na československé exilové vládě. Research Department navíc došel k závěru, že tato norma předznamenává konec vlastnictví velkostatků a budoucí pozemkovou reformu. Avšak více bylo možné říci až po zveřejnění nového vládního programu.

⁶⁵ Tamtéž, 47085, N 2121. 24. 2. 1945 tak přeložil zprávu o programu domácí odbojové organizace v protektorátu, který prý byl šířen formou letáků. Anglický překlad pro něj připravilo československé ministerstvo zahraničních věcí. Obsah hodnotil jako „nic nového pro nás“, jen potvrzení postavení prezidenta Beneše. Leták je podle Nicholse ovlivněn československým vysláním BBC a také jedním projevem H. Ripky.

⁶⁶ Velmi podrobnou zprávu vypracoval například 9. března o Ripkově publikaci *The Future of Czechoslovak Germans* s předmluvou Gustava Beuera, zejména pro její vztah k oficiálnímu československému stanovisku k odsunu Němců. Tamtéž, N 2678. K tomu dodal jen lakonické: „All on familiar lines.“

⁶⁷ Viz Nicholsovu zprávu z 16. 2. 1945. Tamtéž, 47120, N 1676. D. Allen si však poznamenal, že je dobře, že L. Feierabend zůstane pověřen vedením ministerstva, neboť Treasury má s československou stranou řadu nevyřešených otázek.

⁶⁸ FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky*, díl III., c. d., s. 228–230.

světa, a vyslovil důvěru, že si Československo udrží demokracii, ač musí počítat se silným komunistickým vlivem. Tvrdil, že si po tom, co ví od jednotlivých československých ministrů, nedovede představit, že by komunisté mohli zvrátit demokratickou většinu Čechů a Slováků. Nichols neuznával moji námitku, že činy Národní fronty, respektive Socialistického bloku už v Londýně ukazují, že komunisté s podporou Sovětského svazu, respektive Rudé armády už nyní vedou hlavní slovo a že v budoucnosti ovládnou situaci.⁶⁹

Nicméně Feierabendova demise vyvolala určitý ohlas i v československo-britských vztazích, protože bylo přerušeno jednání s Treasury o věcech finančních a kreditních, které měly často souvislosti ještě s britskou pomnichovskou půjčkou Česko-Slovensku.⁷⁰ Nichols proto urgoval u Ripky, aby bylo nalezeno řešení: buď pověřit Feierabenda dalším jednáním, nebo určit někoho jiného. Ripka pak v této věci telegrafoval 2. května 1945 Clementisovi do Košic a naléhal: „Věc spěchá, jinak nám hrozí zastavení britského úvěru, kterého, jak víš, potřebujeme pro financování všech zastupitelských úřadů i služeb, zbylých v Londýně.“⁷¹ Současně Nichols naléhal i na uzavření smlouvy s britskou a americkou vládou podle vzoru československo-sovětské smlouvy o správě osvobozeného území, a pokud by to nebylo možné, aby byla ujednána mezi československou vojenskou misí ve Velké Británii a SHAEF (Supreme Headquarters of Allied Expeditionary Forces – Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil) „prozatímní úmluva rázu spíše jen vojenského a technického, v níž by byly formulovány všeobecné tytéž principy, jaké jsou ve smlouvě československo-sovětské z 8. května 1944.“⁷² J. Masaryk však již před svým odjezdem na konferenci do San Franciska poslal prezidentovi do Košic své rozhodnutí v této věci, totiž, že vidí jedinou možnost, a to pověřit Feierabenda, aby „tato jednání, která velmi dobře vedl a ovládá, dokončil“.⁷³

Nejvýznamnější zprávy o plánech E. Beneše a československých exilových politiků v Londýně o poválečném směřování Československa vypracov-

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Viz například dopis úředníka Treasury H. Ellis-Reese D. Allenovi z 12. 4. 1945, v němž vyjádřil zklamání z Feierabendova odchodu z vlády a přál si, zda by nemohl v jednáních prozatím za československou stranu pokračovat. TNA, Londýn, FO 371, 47111, N 4120.

⁷¹ AMZV, Praha, Telegramy odeslané (TO) 1945, č. 1922, H. Ripka V. Clementisovi 2. května.

⁷² Tamtéž, č. 1916, H. Ripka V. Clementisovi 2. května.

⁷³ AÚTGM, Praha, EB II, kart. 221, telegram J. Masaryka E. Benešovi, zasláný 10. 4. 1945 přes Československou vojenskou misí v SSSR do Košic.

val Nichols na základě série rozhovorů, které měl s Benešem, Masarykem a Ripkou od poloviny února 1945.⁷⁴ Vzhledem k blížícímu se odjezdu Beneše do Moskvy došlo i k setkání československého prezidenta s ministrem zahraničních věcí Anthony Edenem a ministerským předsedou Winstonem Churchillem.⁷⁵ Velký význam mělo i zvláštní pozvání E. Beneše a jeho manželky Hany Jeho Veličenstvem králem Jiřím VI. k audienci a ke zvláštnímu vládnímu obědu pro Beneše, Šrámka a Masaryka. Toto symbolické zakončení Benešova válečného pobytu v Londýně navrhl velvyslanec Nichols Orme Sargentovi již 3. února⁷⁶ a po krátké debatě na Foreign Office jej Sargent 5. února doporučil místopředsedovi vlády Clementu Attleemu, jenž následujícího dne vyslovil za vládu souhlas.⁷⁷ Buckinghamský palác souhlasil 7. února a manželé Benešovi byli královským párem pozváni na 14. února.⁷⁸ Na 16. února byli poté pozváni Beneš, Šrámek, vybraní členové vlády (Masaryk, Ripka, Slávik a Feierabend)⁷⁹ a předseda Státní rady Prokop Maxa na oběd na rozloučenou s Attleem a některými členy kabinetu.⁸⁰

Kromě toho byl ještě před odjezdem Beneš pozván i samotným Churchilllem. Nicholsův záznam o rozhovoru Beneše a Masaryka s Churchilllem v Chequers na obědě dávaném 24. února 1945 je zajímavý i tím, že zachytil část ústní konverzace politiků.⁸¹ Nichols referoval, že slyšel, že britský ministerský předseda řekl Benešovi, aby na základě žádosti Foreign Office veřejně nepropagoval řešení německého problému odsunem, dokud nebude projednán velmocemi. Dobře to však neslyšel, seděl kousek dál a konverzoval. Churchill to ale ještě jednou zdůraznil také Masarykovi. Jinak za zazname-

⁷⁴ Nichols též předložil anglické znění klíčového Benešova projevu ve Státní radě, předneseného dne 23. 2. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47076. Projev vypracovalo ministerstvo zahraničních věcí ve formě Czechoslovak Newsletter.

⁷⁵ Nicholsovu zprávu z 27. 2. 1945 a následnou diskusi diplomatů Foreign Office viz tamtéž, 47085, N 2123.

⁷⁶ Tamtéž, 47107, N 1291. Nichols zvláště vyzvedl fakt, že Beneš má pozici hlavy spojeneckého státu v exilu.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ 14. února P. Nichols v telefonickém rozhovoru s Foreign Office sdělil, že v československé vládě vzbudilo pozvání jen vybraných hostů jistou nelibost a Masaryk mu též důvěrně řekl, že zejména vadil fakt, že mezi pozvanými nejsou žádní sociální demokraté. Masaryk se sám nemohl oběda účastnit a na jeho místo pozvali již dříve J. Lichnera. Proto se Britové rozhodli pozvání rozšířit i o Jána Bečka a Václava Majera a na druhé straně i o Ernesta Bevina a Stafforda Cripse. Záznam F. Gatehouseové z 14. února o telefonátu s P. Nicholsem. Tamtéž, N 1694.

⁸⁰ Tamtéž, N 1542.

⁸¹ Tamtéž, 47085, N 2123.

nání ještě stálo, že Churchill řekl Benešovi, že vždy pozorně sledoval, co říká, neboť jej pokládá za „chytrého muže“ a pro Československo „je štěstím, že jej má“. Toto hodnocení muselo Beneše jistě velmi potěšit.⁸²

Nichols poté pracoval dle instrukcí vypracovaných na základě výše zmíněných rozhovorů nejvyšších britských politiků. Vzhledem k závažnosti projednávaných otázek často konzultoval výsledky svých jednání s diplomaty Northern Department i s právním poradcem Foreign Office Williamem Malkinem.⁸³ Jednou z nejdůležitějších byla instrukce, kterou obdržel 23. února 1945 po Edenově rozhovoru s Benešem a Masarykem.⁸⁴ Kromě toho, že Eden diskutoval s Benešem o výsledcích jaltské konference, a zejména o otázce Polska, patřila k nejdůležitějším otázkám již předtím s Nicholssem předjednávaná problematika definitivního zajištění československých hranic⁸⁵ a s ní úzce související transfer sudetských Němců.⁸⁶ Beneš zopakoval československé požadavky vyjádřené v memorandu československé exilové vlády z listopadu 1944, a to, aby Spojenci přijali do Německa ty československé státní občany, kteří budou zbaveni občanství, neboť přijali občanství nepřátelských států. Československo se naopak zavázalo ponechat si maximálně 800 000 Němců a požadovalo odsunout asi 1 600 000 příslušníků ně-

⁸² Srov. Benešův záznam o rozhovoru v Chequers, publikovaný in: *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945*, díl 2., ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Štoviček a Miroslav Teichman, Praha 1999, dok. č. 244, s. 492–493.

⁸³ TNA, Londýn, FO 371, 47085, N 1835. Zde záznamy Ch. Warnera a D. Allena o konzultacích s P. Nicholsem z 20. 2. 1945.

⁸⁴ Tamtéž, 47120, N 1975. Instrukce byla vybrána i pro tištěné Confidential Prints. Podobná instrukce byla v zásadě Nicholsovi ještě jednou zopakována 7. března s tím, že je zejména třeba E. Beneše upozornit, aby se nevyjadřoval k odsunu bez souhlasu velmocí, což by mohl na osvozeném území pod ruským vlivem učinit a Británii by to přineslo potíže. Tamtéž, 47085, N 2123. V tomto smyslu P. Nichols předal J. Masarykovi 8. 3. 1945 i oficiální nótu. Tamtéž, N 2546. Velvyslanec považoval písemné zopakování britského stanoviska za rozumné.

⁸⁵ Hranice měly být potvrzeny tzv. Administrativní formulí. To mělo umožnit československé vládě výkon administrativních pravomocí na předmnichovském území (včetně území zabraných Maďarskem a Polskem), avšak definitivní potvrzení bylo vyhrazeno mírové konferenci. Takto byl po jednání britského kabinetu pro jednání s československými představiteli instruován P. Nichols. Viz zejména záznam W. Stranga z 5. 2. 1945. Tamtéž, 47085, N 778. Viz též Nicholsovy zprávy o rozhovorech s E. Benešem ze 13. 2. a 20. 2. 1945. Tamtéž, N 1402 a N 1836, o rozhovoru s H. Ripkou z 27. 2. 1945. N 2099, a zejména zpráva o uzavření jednání ze 14. 3. 1945. Tamtéž, N 2462. Konečné řešení „hraničního problému“ tzv. Administrativní formulí bylo schváleno na základě návrhu ministra zahraničních věcí válečným kabinetem 20. 3. 1945. Tamtéž, N 3189.

⁸⁶ Kromě Benešových názorů však Nichols upozorňoval i na kritické námitky ze strany sudetoněmeckého sociálního demokrata Wenzela Jaksche. Viz jeho zprávu o rozhovoru tajemníka jeho mise Murraye s W. Jakschem z 9. 3. 1945. Tamtéž, N 2674.

mecké menšiny. U maďarského obyvatelstva předpokládala československá vláda využití principu výměny obyvatelstva s Maďarskem. Memorandum též konstatovalo, že celá záležitost osob určených k transferu musí souviset s československou úpravou státního občanství. Zároveň se vláda vyslovila proti řešení problematiky německé menšiny odstoupením státního území.

Beneš hodlal veřejně oznámit, že Velká trojka v zásadě přijala princip transferu. Naopak britská strana setrvala na opatrném postoji, když sice transfer neodmítala, avšak hodlala počkat na konečné rozhodnutí velkých Spojenců ve vztahu k řešení německé otázky jako celku. Eden předpokládal, že Beneš bude v Moskvě povzbuzován k radikální politice proti Němcům, a proto měl Nichols této otázce věnovat náležitou pozornost a snažit se mírnit Benešova veřejná prohlášení.

Záznam, pořízený zřejmě H. Ripkou⁸⁷ 23. února 1945, který se týkal československo-britských vztahů, byl založen na rozhovoru s některým z britských politiků či diplomatů z vyšších kruhů, neboť se přímo zúčastnil jednání jaltské konference.⁸⁸ Jeho jméno není uvedeno a celý záznam je zřejmě záměrně anonymní. Ačkoli je dokument bez původce slov těžko uchopitelný, přece jen mohl na československé straně vzbudit jisté obavy z proměny československo-britských vztahů. Autor záznamu získal informace, že Foreign Office dal přímý pokyn nepodporovat československé požadavky na příměří s Maďarskem. Důvodem bylo údajně to, že „svou přílišnou spoluprací se SSSR vzbuzujeme nedůvěru“. V britském postoji se také měla odrážet nelibost s příliš silným postavením Stalina. Důležitá byla odpověď na otázku, nemá-li tedy Velká Británie zájem na střední Evropě a na přátelství s ČSR, jejíž hranice se československá strana snaží mít co nejpevnější. Doslovná odpověď zněla: „Hranice jsou ‚farce‘. Kdo se na Evropu dívá z tohoto hlediska, nemá ponětí o budoucnosti a je zpátečník.“ Na otázku transferu Němců z Československa Brit reagoval: „Je to řešení, které nezajistí evropský mír. Kdo má Němce žít, kdo se má o ně starat?... Je to imperialismus malého státu. Stejně nerozumné stanovisko máte vůči Slovákům.“ Britský partner pak vyjádřil velké zklamání nad výsledky jaltské konference, podle záznamu stále opakoval: „V Jaltě jsme prohráli v každém bodě“.⁸⁹

⁸⁷ Autor záznamu není uveden. Na autora usuzujeme z uložení záznamu (NA, Praha, AHR, 1-7-11-6 a 1-13-6/3). Záznam byl zaslán 2. března také E. Benešovi.

⁸⁸ Viz např. pasáž rozhovoru, kde se popisují přímo jaltská jednání: „...Stalin se naklonil přes stůl a ruský se pustil do Churchilla, že zrazuje Atlantickou chartu, kdežto z druhé strany (Roosevelt) byl Ch. obviňován, že zrazuje svůj slib daný Polákům...“

⁸⁹ NA, Praha, AHR, 1-7-11-6 a 1-13-6/3.

V souvislosti s chystaným odjezdem československé exilové vlády se objevila i otázka využití důstojníků SOE ke spojení mezi československými a britskými orgány a k pokračování podpory československého domácího odboje.⁹⁰ V této záležitosti sehrála významnou roli především osoba podplukovníka H. B. Perkinse.⁹¹ Otázka byla projednávána nejprve na pravidelných zasedáních zvláštního společného výboru Foreign Office a SOE.⁹²

Oficiálně se na Foreign Office 21. února 1945 začalo jednat o Perkinsově odletu s částí československých důstojníků na osvobozené území.⁹³ Nichols byl o této možnosti informován dokonce již 12. února, když se po rozhovoru s J. Masarykem⁹⁴ snažil zajistit souhlas s odletem skupiny československých důstojníků vedených generálem Sergejem Ingrem. Objevila se totiž možnost, diskutovaná mezi Ingrem a Perkinsem, vyslat nejen dva důstojníky SOE s touto skupinou, ale i zvýšit podporu SOE československého domácího odboje z italských spojeneckých základů. Nichols i Northern Department byli zasvěceni do připravených plánů zejména proto, že měli učinit politické rozhodnutí. Problémem totiž bylo, zda a případně v jakém rozsahu by měly být o působení SOE v Československu informovány sovětské orgány.⁹⁵ 24. února poté o celé záležitosti znovu jednal Nichols přímo s Ingrem a ve své další zprávě z 2. března 1945 podpořil myšlenku odletu dvou britských důstojníků SOE – plukovníka Harolda M. Threlfalla a kapitána Prestona a tří radistů s částí česko-

⁹⁰ Zde došlo k určitému napětí, když 5. 3. 1945 G. Lias z PWE hlásil Northern Department, že ve vysílání BBC měla být 26. února odvysílána bez vědomí britských orgánů výzva k povstání v protektorátu a mezi osobami, které se k výzvě připojily, byl i ministr Václav Majer a velvyslanec v SSSR Zdeněk Fierlinger. Výzva měla být zopakována 5. 3. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47085, N 2430. Celou věc měl prošetřit kromě Liase i níže uvedený plk. Perkins. Již 9. března však Allen konstatoval, že Lias a Perkins zasáhli včas a vzkaz domů byl 5. března upraven. Lias o tom totiž telefonoval československému diplomatovi Josefu Korbelovi. Allen však v této souvislosti uvedl, že výzvy k otevřenému povstání jsou v rozporu s politikou vlády Jeho Veličenstva a vzbudily by očekávání pomoci, kterou by Britové nemohli poskytnout. Na druhou stranu nechtěli, aby byl viditelný rozpor mezi politikou Londýna a Moskvy ve vztahu k odboji v Československu. Tamtéž, N 2431.

⁹¹ Perkins byl ostatně klíčovou britskou postavou při projednávání eventuální britské pomoci protiněmeckému povstání v protektorátu. Viz zejména Warnerův záznam z 10. 2. 1945. Tamtéž, FO 371, 47099, N 1093. Blíže k přípravě mise viz SMETANA, V.: *Mise plukovníka Perkinse...*, c. d., s. 702 n.

⁹² K tomu viz tamtéž, 47120, N 3152.

⁹³ P. Nicholse v této záležitosti navštívili důstojníci SOE D. Keswick a H. B. Perkins. Tamtéž, N 2120.

⁹⁴ Viz Nicholsovův dopis Ch. Warnerovi 12. 2. 1945. Tamtéž, 47099, N 1559.

⁹⁵ Viz zejména Nicholsovu zprávu W. D. Allenovi z 21. 2. 1945. Tamtéž, 47120, N 3152.

slovenské exilové vlády nebo se skupinou československých důstojníků gen. Ingra.⁹⁶

Plk. Threlfall nebyl československé straně neznámý: tento velitel Special Forces 139 v Itálii, která byla operační základnou SOE pro operace ve střední Evropě, odletěl již 7. října 1944 americkou „létající pevností“ B-17 v době Slovenského národního povstání na Slovensko, odkud měl získat přímé informace pro britské velení a také objasnit povstaleckému velení postoj SOE k povstání. Jeho mise – jakkoliv krátká, když se ještě téhož dne vrátil s americkými letadly zpět do Bari – mu úspěšně pomohla objasnit kritickou situaci, v jaké se SNP v té době nacházelo. Měl totiž možnost hovořit s gen. Jánem Golianem i s velitelem britské skupiny SOE Windproof, jež od září působila na Slovensku, mj. Johnem Sehmerem.⁹⁷

Britské ministerstvo zahraničních věcí s tímto návrhem vyslovilo souhlas a po konzultacích s plukovníkem SOE Davidem Keswickem připravilo odpovídající instrukce pro svého velvyslance v Moskvě, který měl sovětské orgány o aktivitách SOE v Československu informovat. 15. března 1945⁹⁸ vše schválilo 39. jednání společného výboru Foreign Office a SOE.⁹⁹ Britský velvyslanec v Sovětském svazu Archibald Clark Kerr však 30. března 1945 informoval Foreign Office, že tuto záležitost projednávaly se sovětskou vládou pouze československé orgány, a sovětská strana předpokládala, že se definitivně vyjádří teprve po Benešově odjezdu z Moskvy. SOE tento vývoj neuspokojil a chtěl znát definitivní stanovisko. Věc tak byla u britského velvyslance v Moskvě urgována 3. dubna 1945 poté, co tento postup telefonicky schválil O. Sargent.¹⁰⁰ I když se 5. dubna v této záležitosti britský velvyslanec v SSSR obrátil na lidového komisaře zahraničních věcí Vjačeslava Michajloviče Molotova,¹⁰¹ sovětské orgány a na jejich naléhání nakonec i československá vláda a prezident Beneš rozhodli, že britská mise SOE se neúčastní jednání v Koši-

⁹⁶ Tamtéž. Viz také záznamy diplomatů W. D. Allena a Ch. Warnera z 9. A 15. 3. 1945, schválené O. Sargentem a A. Cadoganem. Tamtéž, N 2516. V této souvislosti SOE sdělil Northern Department, že nemá ani prostředky, ani úmysl podporovat nějaké všeobecné povstání v Československu. Viz též dopis plk. D. Keswicka Ch. Warnerovi 30. 3. 1945. Tamtéž, N 3455.

⁹⁷ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Správa plk. H. M. Threlfalla z rozhovoru s generálem Golianem 7. 10. 1944*, Historie a vojenství, 1996, č. 3, s. 125–138.

⁹⁸ Viz dopis Ch. Warnera plk. D. Keswickovi z 6. 3. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47120, N 3455.

⁹⁹ Prozatímní záznam o jednání viz tamtéž, N 3152.

¹⁰⁰ Tamtéž, N 3455.

¹⁰¹ Tamtéž, N 3764.

cích.¹⁰² V tomto okamžiku nabyl na významu požadavek, aby byl do Československa vyslán alespoň plukovník Perkins.

Ve stejné době projednával zástupce Political Warfare Executive (PWE) Godfrey Lias s Nicholsem možnost vyslání zvláštního agenta PWE na československé území, a to spolu s velvyslancem Nicholsem. Důvodem byl fakt, že československé „kontakty“ s protektorátem měly být již brzy z Londýna přeneseny na osvobozené území, a to nejprve do Košic. Nichols byl spíše proti tomuto návrhu, maximálně byl ochoten přijmout takového zástupce na omezenou dobu. Argumentoval především tím, že činnost PWE byla zaměřena proti okupovanému, a ne osvobozenému území.¹⁰³ Potenciální spor však byl rychle vyřešen vývojem situace.

V polovině března 1945, kdy se blížil odjezd Beneše z Londýna, se Nichols při přípravě na svůj odjezd a na novou etapu své mise snažil v rámci Foreign Office o formulaci zásadních instrukcí „všeobecné povahy“ pro svoji další činnost. Tak to ostatně 15. března 1945 vyjádřil v rozhovoru s vedoucím Northern Department Ch. Warnerem, ke kterému Nichols vyhotovil i osobní dopis datovaný 14. března.¹⁰⁴ Velvyslanec zejména navrhoval, aby takováto instrukce obsahovala jako hlavní cíle následující:

- a) Zajistit, že Československo definitivně neskouzne do sovětské sféry vlivu,
- b) že zůstane závislé na západních velmocích stejně jako na SSSR,
- c) že bude následovat politiku hlavních mocností Spojených národů při zajištění bezpečnosti a rekonstrukce,
- d) že se Británie pokusí zlepšit standard předválečných obchodních vztahů obou zemí,
- e) že se v rámci západních demokracií pokusí získat největší kulturní vliv v Československu. To (jak Nichols poznamenal) „bude jistě znamenat vytlačení Francie, která zastávala tuto pozici před válkou“.

Body označené a) a b) se navíc podle Nicholse vzájemně podmiňovaly.

Velvyslanec Warnerovi zdůraznil, že sami Čechoslováci „do omrzení opakují“, že chtějí být mostem mezi Východem a Západem. Tuto politiku pro-

¹⁰² Viz záznam o 40. jednání společného výboru Foreign Office a SOE ze 17. 4. 1945. Srov. tamtéž 47121, N 4514.

¹⁰³ Viz Nicholsovu zprávu W. D. Allenovi z 22. 3. 1945. Tamtéž, N 3285. Tento požadavek podpořil i T. E. Bromley z PWE 26. 3. 1945. Tamtéž, N 3359.

¹⁰⁴ Tamtéž, 47107, N 2839. Na jeho význam upozornil již V. Smetana (HRBEK, J. – SMETANA, V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II, s. 61). Dopis cituje též IVANIČKOVÁ, Edita: *Slovensko-český vztah v mocenskom zápase v ČSR 1945–1948 z pohľadu britskej diplomacie*, Soudobé dějiny, 1998, č. 2–3, s. 275; PROKŠ, Petr: *Československo a Západ 1945–1948*, Praha 2001, s. 122.

pagoval zejména Beneš, který si byl vědom výhod dvou železek v ohni. Mohl tak při různých příležitostech hrát s Rusy proti Angličanům a naopak. Britský diplomat však uváděl, že vzhledem ke strategické poloze Československa je v zájmu Velké Británie nedopustit, aby Československo zcela vplynulo do sovětské sféry.

Úspěch této obecné strategie alespoň částečné orientace na Západ však podle Nicholse měl záviset na tom, jestli bude Británie schopna materiálně Československu pomoci, a to v několika oblastech. Jednalo se zejména o možnost poskytnutí pětimilionového obchodního úvěru (spolu s dalšími úvěry od Kanady a USA). To samo o sobě však mohlo jen stěží stačit. I když se Nichols domníval, že bude eventuálně možné vyjednat ještě další úvěry, za další variantu jak pomoci Československu považoval britskou účast na znovuvybrojení československé armády.

Warner Nicholsovi nedávno řekl, že možnost dodávek výzbroje pro československou armádu byla zatím pozastavena, ale Nichols se k tomu hodlal při této příležitosti vyjádřit. Československo nemělo žádné loďstvo, takže šlo jen o pozemní jednotky a letectvo. Pozemní jednotky zřejmě „v této chvíli“ vybrazovali Rusové, proto se Nichols přimlouval za letectvo. Navíc uvedl, že československý zbrojní průmysl by mohl produkovat vlastní výzbroj.

Pro letectvo mluvilo zejména to, že během války se vybudovaly mezi československými a britskými letci silné přátelské vztahy, a Nichols se proto přimlouval za to, aby Britové „ve vhodné chvíli“ nabídli Československu dodávku letadel. Kdyby nebylo možné dodat všechny druhy, pak měly být nabídnuty alespoň například stíhačky. Minimálně Nichols požadoval vybrazit jednu či dvě stíhací perutě, aby se tak „neztratila výhoda dobré vůle a přátelství mezi československými a britskými letci a alespoň částečně by se zachovala závislost Československa na Západu“.

Za jediný problém ve vztahu k výše uvedenému bodu c) považoval Nichols politiku vůči menšinám, o čemž, jak byl informován, se však jednalo „separátně“.

Co se týká obchodních záležitostí, Nichols si uvědomoval, že v bezprostředně poválečném období nebude mít Československo dostatek peněžní hotovosti a že asi bude Británie dávat přednost obchodu se státy, které na tom budou lépe. Nichols však uvedl, že mu českoslovenští představitelé při rozhovorech říkali, že jejich cílem je, aby Británie nahradila Německo v postavení nejdůležitějšího československého obchodního partnera. Samozřejmě s ohledem na vlastní ekonomické zájmy by se měla Británie pokusit

tohoto cíle dosáhnout. Přimlouval se proto, aby se později jednalo nejen o další obchodní úvěr, ale aby se kromě čistě ekonomických ohledů v jednání zohlednily i politické aspekty. Obchodní vztahy měly podle Nicholse „velmi záviset na stavu československého průmyslu“ a vzhledem k tomu, že ten byl těžko předvídatelný, byla i diskuse na toto téma předčasná.

V kulturní oblasti si byl Nichols jistý, že Velká Británie má velké předpoklady vytlačit Francii z postavení hlavního západního vlivu v Československu, který měla v meziválečném období. Prvním faktorem byl dlouhý pobyt velkého počtu významných exilových reprezentantů v Anglii za války a druhým Nicholsův příslib, že jeho mise udělá vše pro to, aby podpořila britské kulturní zájmy. V tomto ohledu navrhoval Nichols vycházet z připravené československo-britské kulturní dohody.

Vedoucí Northern Department Warner tuto Nicholsovu iniciativu přivítal a vyzval příslušné odbory Foreign Office k připomínkám, které měly být poté projednány pod vedením O. Sargenta.¹⁰⁵

John Guthrie Ward 19. března k Nicholsovým návrhům uvedl, že by podpořil dodání výzbroje pro československé letectvo, ale že nejprve musí tuto otázku projednat se sovětskou stranou. Britové by mohli jít „jugoslávskou cestou“, kde se také dohodli na dodání výzbroje letectvu, zatímco sovětská strana zajistila výzbroj pozemních jednotek.

Victor Frederick Cavendish Benthick také 19. března napsal: „Podporuji znovuotevření rozhovorů s československou stranou. Kromě toho mělo ministerstvo letectví mít zejména po skončení bojů nadbytek strojů, se kterými by si britské letectvo po válce jen těžko vědělo rady. Do Československa by tak mohly být dodány stíhačky a stíhací bombardéry, a to i pro více než jen dvě skvadrony, jak bylo doposud navrhováno.“ Podpořeny byly i pasáže o obchodu a kulturních vztazích. Zejména Britská rada (British Council) se měla co nejdříve přesunout do Československa a otevřít pobočky nejen v Praze, ale i v Bratislavě.

Allen a Warner se kromě otázky letectva, která měla být ještě dále projednána, přikláněli k tomu, že Nicholsův dopis dobře vystihuje britskou pozici ve vztahu k Československu a že by postačilo, aby mu bylo v tomto smyslu odpovězeno. Warner jen ve vztahu k Francii podotkl, že by bylo možné Nicholsův návrh modifikovat v tom smyslu, že by britská strana s francouzskou postupovala „ruku v ruce“. Jednalo by se o výraz podpory západní kultury proti sovětskému kulturnímu vlivu.

¹⁰⁵ TNA, Londýn, FO 371, 47107, N 2839.

Sir Orme Sargent se na závěr debaty o této otázce 24. března přiklonil k názoru, že postačí, aby Warner spíše odpověděl na Nicholsův dopis, než aby mu byly vydávány nějaké formální instrukce. Sargent se jen podivoval nad tím, že ještě neslyšel o tom, že by byl definitivně československé vládě přislíben úvěr 5 milionů liber. Ústně poté Warnerovi řekl, že by se měl v instrukcích doplnit bod o tom, že Británie by ráda dosáhla v Československu „skutečně demokratických postupů“, a nikoli poměrů à la Rusko.

W. D. Allen poté 26. března s Nicholsem prodiskutoval všechny výše uvedené komentáře a oba diplomaté se shodli na tom, že jedinou „skutečně vysokou kartou“ v britských rukou je dodávka výzbroje a že se na tuto otázku nyní soustředí. Obsah diskuse pak probral Nichols o dva dny později osobně i s Ch. Warnerem.

Příslušné návrhy na další jednání s československou stranou (respektive aby ministerstvo letectví vyzvalo československou stranu k předložení eventuálních požadavků) byly Warnerem tlumočeny Air Ministry a 14. dubna se v této záležitosti na ministra letectví Archibalda Sinclaire oficiálně obrátil stálý státní podtajemník Foreign Office Alexander Cadogan.¹⁰⁶ Dodání letounů Cadogan pokládal za důležitý prvek v britské strategii udržení vlivu Západu v Československu (doslova „aby byl cítit britský vliv“) a za prostředek, jak udržet přátelství a dobré vztahy vytvořené společným bojem československých a britských letců v rámci Royal Air Force (RAF). Ztratit tuto výhodu by pokládal Cadogan za „velkou škodu“.

Nichols otázku dodání výzbroje pro československé letectvo nadhodil 28. března i v rozhovoru s A. Edenem, který jej přijal před očekávaným odjezdem do Československa. Ministr mu řekl, že se na tento návrh dívá příznivě a je možno počítat s jeho podporou.¹⁰⁷

Warner pak na osobní schůzce ukázal Nicholsovi předběžný návrh na dodání výzbroje až pro pět československých perutí. Poté Nichols 4. dubna v dopise Warnerovi navrhol, aby se co nejdříve započalo s konkrétním jednáním s československou stranou, a to i proto, že se dá očekávat, že ani Rusové nebudou nečinní. Podle posledních informací Stalin navrhl vyzbrojit deset československých divízi, z toho pět zadarmo.¹⁰⁸ Nichols zároveň navrhol, aby se československé straně nabídl i výcvik pilotů a eventuálně i odkoupení licencí pro československý letecký průmysl.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž, 47107, N 4502.

¹⁰⁸ Tamtéž.

Britský velvyslanec se obával, že později bude těžké vstoupit v této otázce „do hry“, zejména pokud by svoji nabídku mezitím již učinili Rusové. Tím by se podle něj silná karta, kterou představovalo účinkování československých letců v RAF, zeslabila, nebo dokonce by byla vůbec zahozena. A podle Nicholsova hodnocení britská strana „zase tolik karet v ruce oproti Rusům neměla“.

Přítom jednání o pomoci Sovětského svazu na výstavbě československé armády intenzivně probíhala právě v rámci československo-sovětských rozhovorů v Moskvě koncem března 1945, kde při setkání Beneše se Stalinem 19. března byla československým prezidentem vznesena žádost o zabezpečení sovětské výzbroje a výstroje pro československou armádu.¹⁰⁹ Konkretizována byla v podobě Benešova memoranda z 27. března,¹¹⁰ na něž Stalin bezprostředně zareagoval, když 29. března přislíbil výzbroj pro deset československých divizí.¹¹¹

Air Ministry a Foreign Office se k Nicholsovu návrhu na vojenskou pomoc Československu stavěly kladně a hodlaly tedy vyčkat, jaké budou skutečně československé požadavky, k jejichž podání byly na počátku května československé orgány Nicholsovým prostřednictvím vyzvány. Foreign Office pak bylo pověřeno, aby dohlédlo na politickou stránku jednání a také na informování americké a sovětské strany.¹¹² Nichols toto britské stanovisko zpočátku jen ústně opakovaně projednával s H. Ripkou a také s leteckým maršálem Karlem Janouškem.¹¹³

Poslední Nicholsovy zprávy o rozhovorech s Benešem před jeho odjezdem do Moskvy pocházejí z 26. března 1945.¹¹⁴ Beneš se velmi optimisticky vyjadřoval o československo-sovětských vztazích (s výjimkou Podkarpatské Rusi), o sovětské podpoře odsunu, ekonomické poválečné rekonstrukci a výzbroji československé armády.

Kromě politického zpravodajství a přípravy instrukcí pro práci v osvobozeném Československu se Nichols a členové ambasády účastnili i celé řady jednání na příslušných britských rezortech v těch případech, kdy se jednalo

¹⁰⁹ TÁBORSKÝ, Eduard: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993, s. 231.

¹¹⁰ *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních*, díl 2, c. d., dok. č. 260, s. 528–531.

¹¹¹ Tamtéž, dok. č. 264, s. 536.

¹¹² Viz záznam Ch. Warnera o jednání s Air Ministry a příslušnou korespondenci kapitána Dorea a Warnera. TNA, Londýn, 47107, N 4883. Zde též originál odpovědi A. Sinclaira A. Cadoganovi z 28. 4. 1945 a instrukce O. Sargenta P. Nicholsovi ze 4. 5. 1945.

¹¹³ Viz Nicholsovův dopis Ch. Warnerovi 23. 5. 1945. Tamtéž, 47107, N 5798.

¹¹⁴ Tamtéž, 47085, N 3308.

o československé záležitosti. Takovými byly finanční otázky vyplývající z pomnichovské půjčky a žádosti o nový obchodní úvěr projednávané s Northern Department a Nicholsem na Treasury. Zvláštní význam měly i vojenské záležitosti. Speciální jednání bylo pak na War Office svoláno na 20. dubna k otázce používání platidel spojeneckými vojáky na osvobozeném československém území, kterého se účastnil i tajemník ambasády W. Barker.¹¹⁵ Nejen v této otázce byl konzultován za československou stranu bývalý ministr financí L. Feierabend, který měl nejvíce znalostí o použití nově vytištěných československých bankovek. Hned po osvobození však měly být západními Spojenci používány tzv. spojenecké marky - Allied Military Marks - a jen výjimečně říšské marky.¹¹⁶

W. Barker byl poté za britské velvyslanectví u československé exilové vlády pověřen i jednáními o přípravě repatriace československých příslušníků z Velké Británie.¹¹⁷

¹¹⁵ Tamtéž, 47111, N 4221.

¹¹⁶ Ve skutečnosti americké jednotky vyměňovaly tato platidla a dolary za koruny s tím, že první přepočítávací kurz byl zvolen poměrně nevýhodně pro československou měnu jako 1 dolar za 100 Kč. Tamtéž, N 6140.

¹¹⁷ Viz Barkerovu zprávu z 30. 4. 1945. Tamtéž, 47116, N 4759. Její přílohou je i oficiální dotazník repatričního odboru československého ministerstva sociální péče.

2. PROBLEMATIKA ODJEZDU BRITSKÉHO VELVYSLANCE NA OSVOBOZENÉ ČESKOSLOVENSKÉ ÚZEMÍ

Původní představa o příchodu diplomatických misí na osvobozené území byla dojednávána československým exilovým ministerstvem zahraničních věcí v Londýně již od počátku února 1945.¹¹⁸ H. Ripka v již zmíněném rozhovoru s P. Nicholsem 1. února 1945 nastínil schéma odjezdu diplomatických misí akreditovaných u československé vlády na osvobozené území. Podle tohoto nástinu neměli dotyční diplomaté jet s prezidentem a většinou ministrů československé vlády do Moskvy, protože se jednalo o oficiální návštěvu sovětské vlády. Považovalo se tedy za lepší, aby „cizí diplomaté jeli s ostatními ministry nebo také až bude připraveno aspoň to nejnnutnější pro jejich usídlení u nás doma“.¹¹⁹

Získání sovětského souhlasu s navrhovanými alternativami přesunu diplomatických misí bylo zajišťováno jak velvyslancem Fierlingerem v Moskvě, tak i oficiální nótou zaslou 19. února 1945 Ivanu Andrejeviči Čičajevovi, sovětskému chargé d'affaires u spojeneckých vlád v Londýně.¹²⁰ V polovině března 1945 dokonce Čičajeva v této záležitosti Nichols osobně navštívil. Důvodem byl i fakt, že Britové měli tvořit největší část diplomatického personálu – 23 osob (na rozdíl od 10 Američanů, 6 Francouzů, 4 Belgičanů a 2 Holanďanů). Diplomáté akreditovaní u československé exilové vlády a jejich personál měli být přiřazeni k větší části československých úředníků prozatímního státního zřízení a odesláni lodí do rumunského přístavu Constanța a po dohodě se sovětskými orgány měl odtud konvoj pokračovat v další cestě na Slovensko vlakem.¹²¹ Toto řešení proto od poloviny března 1945 připravoval z britské strany War Office prostřednictvím Allied Forces Headquarters.¹²² S podobným návrhem se na sovětskou vládu obrátily i Spojené státy americké a výsledek britsko-americké iniciativy sledovaly i další

¹¹⁸ Viz Nicholsovu souhrnnou zprávu Ch. Warnerovi z 29. 3. 1945. Tamtéž, 47149, N 3454.

¹¹⁹ AÚTGM, Praha, EB II, EB-L, kart. 104, Ripkův záznam o rozhovoru s P. Nicholsem 1. 2. 1945.

¹²⁰ AMZV, Praha, LA-T, kart. 131, H. Ripka I. A. Čičajevovi 19. 2. 1945.

¹²¹ Viz memorandum nazvané „Soviet Exclusion of Foreign Diplomatic Missions from Czechoslovakia“ z 6. 5. 1945, TNA, Londýn, FO 371, 47149, N 5434.

¹²² Tamtéž, N 3060. 31. 3. 1945 to však Northern Department označil za neproveditelné.

spojenecké vlády. Ještě 27. března 1945 zaslal z Moskvy J. Masaryk zprávu, že zvolené řešení má podporu sovětské strany, a diplomaté se proto již chystali na cestu,¹²³ zvláště když obdrželi víza od sovětské strany.

Doslova jen několik hodin před odjezdem však 28. března 1945 informoval Čičajev československé exilové ministerstvo zahraničních věcí, že pro členy diplomatických misí nebylo vydáno příslušné povolení a že sovětské vrchní velení pokládá za nutné odložit příjezd diplomatického sboru. Předal Ripkovi v této věci zvláštní memorandum.¹²⁴ Československý diplomat okamžitě informoval přes československé velvyslanectví v Moskvě prezidenta E. Beneše. Čičajev k memorandu dodal, že sovětský zástupce v Mezispoje- necké kontrolní komisi v Bukurešti dostal instrukce, aby členům diplomatic- kého sboru nevydal povolení k průjezdu Rumunskem. Sovětská strana se tedy pojistila, že v případě, kdyby československé vedení neuposlechlo so- větský rozkaz (jinak toto oznámení asi nazvat nelze), uvízli by spojenečtí diplomaté v Constanțe a na osvobozené území Československa by se stejně nedostali.¹²⁵

Je ovšem třeba dodat, že o katastrofálních poměrech na osvobozeném území referovali českoslovenští zástupci již dříve. Kancelář prezidenta Jaro- mír Smutný informoval H. Ripku v Londýně telegramem 26. března 1945, v němž upozorňoval, že „poměry na osvobozeném území jsou dezolátní a je vyloučeno, aby diplomatický sbor přijel do nepřipravených poměrů. Bylo by proto záhodno odjezd lodí odsunout asi o 10 dní.“¹²⁶ Na základě těchto informací pak Ripka informoval spojenecké diplomaty o obtížích, které by je mohly na osvobozeném československém území čekat. Ti však byli ochot- ni riskovat cestu, i kdyby nějaký čas museli čekat v Rumunsku na přesun do Košic. Těž Nichols byl na tyto problémy upozorněn a „béře je na vědo- mí“.¹²⁷ Velkým problémem při přípravě návratu spojeneckých diplomatů zůstávalo krajně neuspokojivé spojení československé vlády v Košicích s londýnským centrem československého státního zřízení, takže odpovědi na žádosti docházely pozdě, pokud vůbec přišly. Ripka si tak stěžoval již

¹²³ Memorandum nazvané „Soviet Exclusion of Foreign Diplomatic Missions from Czechoslovakia“ z 6. 5. 1945. Tamtéž, N 5434. Celá aféra je stručněji popsána také in: HRBEK, J. – SMETANA V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II., s. 61–62.

¹²⁴ Viz ruský text memoranda in AMZV, Praha, LA-T, kart. 131.

¹²⁵ *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945*, díl 2, c. d., dok. č. 263, s. 534–535.

¹²⁶ AMZV, Praha, LA-T, kart. 131, záznam o Smutného telegramu z 26. 3. 1945.

¹²⁷ Tamtéž, LA-dův., kart. 207/1, H. Ripka, velvyslanectví ČSR v Moskvě 24. 3. 1945.

20. března 1945, že na všechny depeše a urgencye, týkající se dalšího transportu z rumunského přístavu a ubytování, nedošla „dosud žádná odpověď“, a on tak zůstává „v hrozně těžké situaci“, když nemůže na dotazy stran cesty dát uspokojivou odpověď.¹²⁸

Stejně tak byl problémem i fakt, že československá vláda neinformovala sovětskou vládu o chystaném přesunu spojeneckých diplomatů na osvobozené území dříve. Prvotní, výše zmíněná jednání se sovětskou stranou nebyla ještě natolik konkrétní, aby se při nich hovořilo o přesných datech odjezdu diplomatů. Až teprve 25. března oznámil československý vyslanec Fierlinger novému sovětskému velvyslanci u československé vlády Valerianu Alexandrovičovi Zorinovi, že s první výpravou úředníků československého exilového státního zřízení pojedou i spojenečtí diplomaté, akreditovaní u československé vlády. Zorin již v této chvíli vyslovil pochybnosti o reálnosti tohoto kroku, když Fierlingerovi sdělil, že sovětský souhlas se týkal jen československých příslušníků a že „sovětské orgány měly hned určité pochybnosti, pokud se týče přítomnosti celého diplomatického sboru v těsné blízkosti fronty, kde jdou nepřetržitě boje“.¹²⁹ Nicméně slíbil odpovědět ještě téhož dne na opětovnou Fierlingerovu žádost o sovětské stanovisko v otázce diplomatů. Proč došlo ke zdržení a proč odpověď přišla až o tři dny později, kdy diplomaté měli již naloděna svá zavazadla na lodi, zůstává otázkou. Každopádně určitý díl viny je v tomto ohledu i na československé straně, která měla celou záležitost řešit již dříve, v souvislosti s odjezdem prezidenta Beneše a československých ministrů do Moskvy a na osvobozené území a to zcela konkrétně. Nicméně o víza pro spojenecké diplomaty bylo žádáno již kolem 15. března.¹³⁰ Každopádně však sovětská strana využila této příležitosti, aby „odstříhla“ spojenecké diplomaty na poměrně dlouhou dobu od československé vlády na osvobozeném území.

Současně jako Čičajev zakročil ve stejné věci i velvyslanec Zorin na československém velvyslanectví v Moskvě, když sdělil Fierlingerovi: „Sovětské vojenské orgány soudí, že situace v oblasti Košic a též v přiléhajících oblastech nedovoluje cestu uskutečnit. Mimo to místní poměry brání přesídlení tak značné části diplomatického sboru. Pro jeho ubytování bylo by třeba

¹²⁸ Tamtéž, H. Ripka, velvyslanectví ČSR v Moskvě 20. 3. 1945.

¹²⁹ Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945, díl 2, c. d., dok. č. 256, s. 524–525, Fierlingerův záznam o rozhovoru s V. A. Zorinem 25. 3. 1945.

¹³⁰ AMZV, Praha, TO 1945, č. 1110, H. Ripka do Moskvy 15. března: „Požádali jsme přes Čičajeva o víza pro členy diplomatického sboru, kteří odjíždějí k nám první lodí. Jednotlivě mise žádají ještě samy přímo.“

příprav, které si vyžadují delší doby. Proto vojenské orgány považují za nutné cestu diplomatického sboru na nějakou dobu odložit.¹³¹ Československý diplomat Ivo Ducháček si k tomu ve svém londýnském deníku poznamenal: „Velké vzrušení – všichni diplomaté (22 Angličanů, 15 Američanů, 4 Francouzi, Belgičan a Holanďan) mají všechna zavazadla na lodi, která už vyjela do rejdy – je třeba je vyložit a vrátit zpět. Někteří diplomaté dali výpovědi z bytů atd. Jsou všichni velice na Rusy a jejich pozdní sdělení roztrpčení. S ironií, [že se] na nás nezlobí, protože prý my za nic nemůžeme a také nemůžeme – naznačují naši závislost na Rusech.“¹³²

Ripka proto ihned telefonoval Nicholsovi a spolu se Skalickým se s britským velvyslancem sešel a předal mu kopii sovětského memoranda. Nichols věc konzultoval telefonicky se Sargentem a pokusili se ještě spolu se Skalickým najít kompromisní řešení: Cizí diplomaté by se nalodili a věc by byla v mezidobí se sovětskými úřady vyřešena. Nichols se dokonce snažil Ripku přesvědčit, že by československá vláda měla trvat na splnění podmínek československo-sovětské smlouvy o administraci osvobozených území z 8. května 1944, avšak sám Ripka připustil, že se stále jedná o oblast vojenských operací. Toto řešení však bylo opuštěno, neboť nebylo jasné, zda by bylo vůbec povoleno, aby se diplomaté vylodili v Rumunsku. Podle názoru Sargenta a Nicholse byla celá věc nyní v rukou československé vlády a jejího jednání s vládou sovětskou.¹³³ Ripka ve svém telegramu prezidentovi k této návštěvě napsal, že Foreign Office mu vzkázal po Nicholsovi, že „je odpovědností československé vlády, jak se v této otázce rozhodne“. Státní ministr na to reagoval tím, že jde o přesun přes území rumunského státu, které je formálně stále ještě vojenskou zónou. Za těchto okolností si československá vláda nemohla vzít na sebe zodpovědnost za osud diplomatického sboru, jemuž by vůbec nemuselo být povoleno v Rumunsku z lodi vystoupit. Nichols měl podle jeho záznamu pochopení pro toto stanovisko a ještě v Ripkově přítomnosti jej telefonicky sdělil nadřízeným na Foreign Office. K tomuto rozhovoru přišli také američtí diplomaté Rudolf Schoenfeld a John Bruins a také vzali na vědomí, že se odjezd diplomatů odkládá. Stejně Ripka informoval i vyslance belgického a holandského a francouzského chargé

¹³¹ Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945, díl 2, c. d., dok. č. 263, s. 534–535.

¹³² Hoover Institution Archives (HIA), Stanford, Ducháček Collection, záznam z deníku I. Ducháčka z 28. 3. 1945. Podobně hovoří ve svých pamětech o „nelibosti“ u Nicholse a mezi ostatními diplomaty i Feierabend (FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky*, díl III., c. d., s. 227–228).

¹³³ Viz Nicholsovu zprávu Ch. Warnerovi z 29. 3. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47149, N 3454.

d'affaires. Ripka však Benešovi ve svém telegramu zdůraznil: „Musím Vás informovat, že celá věc vyvolala u Angličanů, Američanů i ostatních krajně nepříznivý dojem. Všichni se pozastavili zejména nad tím, že tak vážnou komunikaci dostávají v poslední chvíli bezprostředně před odjezdem... Musíme být připraveni na nepříznivé reperkuse mimo jiné také v tisku.“¹³⁴ L. Feierabendovi však Ripka údajně otevřeně řekl, že sovětské veto je důsledkem toho, že mezi spojeneckými diplomaty je prý „spousta zpravodajců, kteří chtějí vyzvídat za sovětskými liniemi...“¹³⁵

O sovětském stanovisku informoval sovětský velvyslanec ve Velké Británii Fedor Tarasovič Gusev i Foreign Office, a to přímo ministra zahraničních věcí. V rozhovoru s Edenem Gusev pouze slíbil, že otázku urychleného vyslání diplomatických misí bude u nadřízených urgovat.¹³⁶ Oficiálně se sovětské orgány obávaly o bezpečnost tak velké části diplomatického personálu kvůli vojenské situaci v okolí Košic a problémů s dostatečným ubytováním.¹³⁷ H. Ripka odeslal v této věci telegram československému velvyslanci Vladimíru Hurbanovi do Washingtonu, kde mj. sděloval, že u cizích diplomatů vzbudila nepříjemnou reakci nikoli snad věc sama, ale forma, jakou se tak stalo, když sovětské veto přišlo sedm hodin před odjezdem diplomatů.¹³⁸

Sovětský postup při rozhodování o vyslání diplomatických misí k československé vládě vyvolal na Foreign Office bouřlivou diskusi. W. D. Allen ve svém záznamu z 31. března 1945 uvažoval o pravých motivech sovětského postupu. Příliš totiž nevěřil verzi o nedostatku ubytování, i když připustil, že podmínky na východním Slovensku jsou „primitivní“. Celá „epizoda“ na něj nedělala dobrý dojem a připomněl, že britská vláda nedělala sovětské vládě žádné problémy s obnovou diplomatických zastoupení na Západě. Podle Allena bylo za takovéto situace obtížné přesvědčit parlament a veřejnost, že Sověti nechystají v Československu nějakou obdobnou akci jako v Polsku.¹³⁹ Ve věci diplomatických misí měli proto Britové napříště spolupracovat s Američany. O. Sargent ve svém hodnocení z 2. dubna navrhol celou záležitost prozatím odložit, neboť po uplynutí „nějakého času“ podle

¹³⁴ AMZV, Praha, LA-T, kart. 131, Ripkův telegram E. Benešovi 28. 3. 1945.

¹³⁵ FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky*, díl III., c. d., s. 228.

¹³⁶ Viz telegram A. Edena velvyslanci do Moskvy z 28. 3. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47149, N 3411 a instrukci Foreign Office pro P. Nicholse z 9. 4. 1945. Tamtéž, 47121, N 3494.

¹³⁷ Tamtéž. Viz též anglický překlad sovětského memoranda, které H. Ripka předal 28. 3. 1945 P. Nicholsovi. Tamtéž, 47149, N 3454.

¹³⁸ AMZV, Praha, LA-T, kart. 131, Ripkův telegram do Washingtonu 16. 4. 1945.

¹³⁹ TNA, Londýn, FO 371, 47149, N 3411.

nej Sověti mohou jen těžko znovu odmítnout vyhovět žádosti o příchod diplomatů k československé vládě na osvobozeném území.¹⁴⁰ Spoléhá také na tlak československé vlády, která bude sama na sovětské orgány v této věci naléhat. Kriticky pak také přiznal, že sovětské stanovisko mohlo být vyvoláno i poměrně velkou britskou misí, navrhovaných 23 osob velvyslancova doprovodu považoval za příliš mnoho a obával se, že napříště by to sovětské orgány mohly zneužít jako další argument proti vyslání mise. Nichols měl proto svůj personál zredukovat přibližně na deset lidí. Za nejzávažnější problém považoval Foreign Office na základě Edenova hodnocení fakt, že se britská strana nebude moci aktivně a přímo podílet na prvním formativním období existence první poválečné československé vlády, které bylo pokládáno za klíčové pro další vývoj.

Obdobně negativně se k sovětskému kroku postavila i americká diplomacie. Když Hurban vyjednával se State Department o povolení k odjezdu do Československa pro americkou sanitní kolonu přes Československý červený kříž, dostalo se mu odpovědi, že State Department se k této otázce staví zásadně příznivě, avšak zároveň americká strana dodala: „...ano, za předpokladu, že už diplomatická mise bude připuštěna do Košic.“ Sovětské veto navíc u Američanů podle Hurbana „vzbudilo velmi nepříznivý dojem“.¹⁴¹

Velké rozhořčení vyvolalo sovětské veto i na francouzské straně, jak to ostatně jednoznačně vyjádřil legační rada francouzského vyslanectví u československé vlády Étienne Manoel Manac'h, pozdější přednosta sekce pro francouzskou východní politiku na Quai d'Orsay.¹⁴² Francouzská mise ve Velké Británii informovala Paříž 29. března 1945 o zamítnutí odjezdu diplomatů. Podle jejího telegramu měla 28. března ve 23 hodin odjet z Londýna československá vláda s diplomatickými misemi. Ve tři hodiny odpoledne sovětské velvyslanectví informovalo československé ministerstvo zahraničních věcí, že sovětské vojenské úřady v současné době nepovažují za možný transport misí a jejich pobyt na Slovensku. Ripka poté svolal vedoucí jednotlivých misí u československé exilové vlády v Londýně, aby je s tímto stanoviskem seznámil. Louis Keller, jenž působil od ledna 1945 jako chargé d'affaires u československé vlády, argumentoval, že má vízum vystavené sovětským velvyslanectvím, které jej opravňovalo k odjezdu na Slovensko, a ptal se, zda nemůže odjet sám. Ripka však neskrýval, že jde o závazné

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ AMZV, Praha, LA-T, kart. 131, záznam o Hurbanově telegramu z 10. 4. 1945.

¹⁴² *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945*, ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Štoviček, Jan Kuklík, Praha 2005, dok. č. 331, s. 467.

veto a že československá vláda z něj cítí neústupnost a absenci jakékoli formy.¹⁴³ Podle záznamu politického ředitelství francouzského MZV ze 4. května 1945 museli v Londýně zůstat jak francouzští zástupci z diplomatického zastoupení (L. Keller, E. M. Manac'h, G. Henri a M. Dejean), tak i členové zvláštní repatriační mise.¹⁴⁴

K celé záležitosti se ostře vyjádřil také americký velvyslanec u československé vlády Laurence Steinhardt. Podle československého vyslance Michala Hanáka se „velmi zlobil, že vyrozumění dostali na poslední 2 hodiny [před odjezdem] . Řekl, že si cestu k nám prosadí...“¹⁴⁵ O sovětském vetu byl také ihned informován State Department, kterému bylo předáno oficiální sdělení sovětské notej tlumočené H. Ripkou i Čičajevův ústní dodatek o tom, že sovětský zástupce při Spojenecké kontrolní komisi dostal pokyn neudělovat víza spojeneckým diplomatům k průjezdu přes rumunské území. Ripka se omlouval a dodával, že sovětská strana věděla o přesunu diplomatického sboru již od 9. února.¹⁴⁶

Následující události však ukázaly, že ani mnohem výše postavení diplomaté a politici nedokázali se sovětským postojem v této otázce nic udělat.

Na připravenou cestu z Londýna do Rumunska se proto po sovětském souhlasu 4. dubna vydali jen úředníci československého exilového státního zřízení. Ti připluli do Rumunska 15. dubna a 17. dubna dorazili do Košic.¹⁴⁷ S nimi odjeli z Londýna i sovětské zástupce Čičajev a Zajcev, kteří se vraceli zpět do Moskvy, na osvobozené území přijížděl z Moskvy již nový sovětský velvyslanec v Československu V. A. Zorin, diplomat, který měl poznamenat nejen vzájemné československo-sovětské vztahy, ale i budoucí osud Československa. Při jeho nominaci bylo signifikantní, že agrément československé vlády, obvykle udělované písemnou formou po projednání vládními orgány, bylo záležitostí pětiminutové schůzky: Když náměstek lidového komisaře zahraničních věcí A. J. Vyšinskij 20. března 1945 požádal velvyslance Z. Fierlingera při rozhovoru o agrément pro Zorina, československý diplomat odpověděl, že prezident Beneš, československá vláda i on osobně vyjadřují

¹⁴³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris, Europe 1944–1960, Tchecoslovaquie, vol. 4, kart. 1, s. 81–83. K telegramu byl připojen i francouzský překlad sovětské notej.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ AMZV, Praha, TD 1945, č. 995 z 1. dubna.

¹⁴⁶ FRUS, 1945, vol. IV – Europe, s. 429–430, Schoenfeldův telegram pro State Department z 28. 3. 1945.

¹⁴⁷ Viz telegram britského velvyslanectví v Bukurešti z 4. 4. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47121, N 3584. Britskou stranu o tom informovalo československé velvyslanectví v Moskvě.

Viz Robertsův telegram Foreign Office 28. 4. 1945. Tamtéž, 47121, N 4738.

plný souhlas s touto kandidaturou a on sám že „nyní může dát jménem československé vlády souhlas k udělení agrément V. A. Zorinovi“.¹⁴⁸

Britská strana se nakonec přiklonila k řešení navrhovanému O. Sargentem: Do situace prozatím nevstupovat nějakou zvláštní intervencí, neboť se domnívala, že sama československá vláda učiní vše, co bude v jejích silách, aby tento problém vyřešila a povolení získala. Britská diplomacie se také domnívala, že tímto postupem si vybuduje silnější pozici, pokud by posléze bylo nutné tuto otázku řešit přímo se sovětskou vládou. V otázce příchodu cizích diplomatických misí k československé vládě spolupracovala britská diplomacie nadále na základě Allenova návrhu i s americkou stranou.

A byla to právě iniciativa americké diplomacie, která vyvolala reakci i na britské straně. 6. dubna 1945 totiž americká ambasáda v Moskvě obdržela instrukce, aby se americký velvyslanec v SSSR William Averell Harriman obrátil na sovětskou vládu a požádal ji o vyslání alespoň malé mise tvořené chargé d'affaires a třemi dalšími diplomaty (jeden z nich měl být vojenským atašé) k československé vládě na osvobozené území.¹⁴⁹ Před předáním žádosti byl však informován jak britský velvyslanec v USA, tak i britský velvyslanec v SSSR. Britského velvyslance lorda Halifaxe se ve Washingtonu navíc State Department dotázal, jaké kroky prozatím v této záležitosti přijala britská vláda, a bylo mu též sděleno, že pro Američany je velmi důležité, aby jejich diplomaté přijeli na osvobozené území spolu s československou vládou.¹⁵⁰

Britský velvyslanec v SSSR Archibald Clark Kerr proto ihned 8. dubna 1945 telegrafoval z Moskvy do Londýna, že americká nota má za cíl překonat hlavní námitku sovětské strany, proč nebyli diplomaté puštěni k československé vládě přes Rumunsko, a sice velikost personálu misí.¹⁵¹ Pokud by totiž Sověti odmítli i malé mise, pak by to podle něj prokazovalo, že hlavním

¹⁴⁸ Archiv vnější politiky (AVP) RF, Moskva, f. 07 (sekretariát A. J. Vyšinského), opis 10, dělo 490, papka 36, l. 4.

¹⁴⁹ První tajemník americké ambasády v Moskvě George Frost Kennan však navrhoval, aby se americká strana vůbec na sovětskou vládu neobracela a nechala celou věc na bedrech československé vlády. HRBEK, J. – SMETANA, V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II., s. 62. Již 4. dubna dostal Harriman pokyn zjistit, jak to bude s odjezdem sovětského velvyslance Zorina na osvobozené území a zda oblast Košic a okolí bude předána do československé civilní správy podle dohody o správě osvobozeného území. FRUS, 1945, vol. IV – Europe, s. 435, Achesonův telegram A. Harrimanovi. Harriman obratem 7. dubna oznámil, že Zorin odjel s Benešem do Košic. Tamtéž, s. 346.

¹⁵⁰ Viz telegram britského velvyslanectví ve Washingtonu ze 7. 4. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47149, N 3755.

¹⁵¹ Tamtéž, 47121, N 4738.

důvodem sovětského postupu je úmysl zabránit cizím pozorovatelům v pobytu v Československu. To by ovšem vyvolávalo otázku, zda jsou Beneš a československá vláda skutečně nezávislími, zvláště když do Košic mohl přijet sovětský velvyslanec. Clark Kerr však doporučoval komunikovat přímo se sovětskou stranou, neboť i československá ambasáda v Moskvě měla problémy se spojením s osvobozeným územím. Když totiž posílali prezidentu Benešovi před několika dny vzkaz prezidenta Roosevelta, českoslovenští diplomaté prý stále nemohli potvrdit, že zpráva byla bezpečně doručena.

Britská strana se domnívala, že by se měla k americké iniciativě připojit, pokud však ani Američané se svojí žádostí neuspějí, pak nemělo cenu trvat na vyslání svého vlastního diplomatického zástupce.¹⁵² Naopak v případě, že by měla americká žádost úspěch, pak Northern Department navrhoval, aby byla i britská diplomatická mise podstatným způsobem redukována, aby nemohly být ze sovětské strany činěny námitky odkazující na její přílišný rozsah. Na rozhodnutí britské diplomacie pak čekaly i vlády Francie a menších států, kterým Nichols slíbil, že je bude o vývoji neprodleně informovat.¹⁵³ Celá záležitost měla být rovněž konzultována s ministrem zahraničí Masarykem. Nichols se s ním proto hned 9. dubna sešel a Masaryk souhlasil s tím, aby se i Britové obrátili na sovětskou vládu. Doporučoval však z taktických důvodů, aby tak učinili svojí vlastní nótou, a nikoli společnou nótou s Američany. Nichols souhlasil s eventuální redukcí diplomatického personálu a doporučil, aby i v britském případě byl vyslán vojenský atašé, neboť Slovensko bylo stále zónou vojenských operací, a požadoval i některé další diplomaty, zejména W. Barkera, který dobře hovořil česky.¹⁵⁴

Vzhledem k problémům se sovětskými orgány v otázce diplomatických misí není divu, že se mezi vysoce postavenými britskými diplomaty posílily tendence podpořit americký vojenský postup do centra Evropy včetně eventuálního osvobození Prahy.¹⁵⁵

¹⁵² Viz záznam W. D. Allena z 11. 4. 1945. Tamtéž. Na druhou stranu G. Lias z PWE upozornil na fakt, že československou vládu vítal v Košicích sovětský velvyslanec, a sdělil, že tento fakt musí být využit na podporu britských argumentů o co nejrychlejší vyslání diplomatických misí. Tamtéž, 47149, N 4006.

¹⁵³ Tamtéž, 47121, N 4738.

¹⁵⁴ Viz zprávu P. Nicholse Foreign Office z 10. 4. 1945. Tamtéž, N 3494.

¹⁵⁵ Viz poznámky O. Sargenta z 18. 4. 1945 o možnosti urychleného postupu generála D. Eisenhowera a následnou diskusi úředníků Foreign Office. Osvobození Prahy v ní bylo označeno za „politicky žádoucí“ a za krok, který by umožnil americké a britské straně „get a footing in the country“. Věc však musela být projednána s Američany a zatím se jednalo „o vojensky nepravděpodobnou záležitost“. Tamtéž. Informován byl i ministerský předseda W. Churchill, který

Dne 15. dubna 1945 byl britský velvyslanec instruován,¹⁵⁶ aby se připojil k americké iniciativě a požádal sovětské orgány o umožnění vstupu britské diplomatické mise na československé území. Britská vláda se neměla spokojit s neutěšenou situací (podobně jako tomu bylo v polském případě) a měla trvat na umožnění přímého styku s československou vládou v důležité počáteční etapě osvobozování Československa. Britská strana zároveň souhlasila se zmenšením počtu svých diplomatů a navrhovala skupinu sedmi až osmi lidí. Britský velvyslanec měl sovětské vládě zejména připomenout, že pro britskou vládu by bylo zvláště obtížné vysvětlit veřejnosti, že v osvobozeném Československu není žádný britský diplomatický zástupce, zatímco Sovětský svaz u československé vlády svého velvyslance má. Britská strana nemusela trvat na vojenském atašé, pokud by tak učinila i americká vláda, v každém případě však mělo být britské diplomatické misi zabezpečeno telegrafické spojení. Nejen v tomto případě byl britský velvyslanec požádán, aby spolupracoval se svým americkým kolegou. Tento zákrok učinil britský velvyslanec v Moskvě 16. dubna 1945.¹⁵⁷ Kromě výše zmíněných argumentů nota též upozornila na fakt, že o otázce příjezdu cizích diplomatických misí na osvobozené území Československa byly sovětské orgány informovány s dostatečným předstihem.

Zároveň byl 16. dubna 1945 doručen americkému velvyslanci ve Velké Británii J. G. Winantovi dopis A. Cadogana, podle něhož by osvobození Prahy americkou armádou a následné umístění jednotek západních Spojenců v českých zemích nepochybně přineslo „politickou výhodu“. Britská diplomacie zopakovala i důvod, proč k této žádosti přistoupila, a sice kvůli snadnějšímu návratu diplomatických misí k československé vládě. Britská strana si sice uvědomovala vojenská omezení tohoto návrhu, včetně nebezpečí smíšení amerických a sovětských vojsk na jednom bojišti, stejně jako neexistenci smlouvy o správě osvobozeného území, která byla na druhé straně uzavřena československou stranou se sovětskou vládou již v předchozím roce. Nicméně podle Cadogana britský ministr zahraničních věcí Eden v tomto postupu stále viděl značné výhody a s napětím očekával reakci americké strany.

si 14. 4. 1945 poznamenal, že žádost britské diplomacie o vyslání britské diplomatické mise na československé území neomezuje možnost, aby Britové či Američané dosáhli Prahy jako první. Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Kopie noty britského velvyslanectví v SSSR ministru zahraničních věcí V. M. Molotovovi ze dne 16. 4. 1945 viz tamtéž, 47107, N 4884. Srov. též memorandum nazvané „Soviet Exclusion of Foreign Diplomatic Missions from Czechoslovakia“ z 6. 5. 1945. Tamtéž, 47121, N 5434.

Dne 16. dubna hlásil britský velvyslanec z Moskvy Foreign Office nejen splnění úkolu intervenovat u sovětské vlády, ale sdělil i výsledek konzultací s americkou ambasádou.¹⁵⁸ S americkým kolegou se dohodli, že nebudou zatím žádat o vyslání vojenského atašé, neboť sovětské orgány nepovolují obecně přítomnost cizích důstojníků v blízkosti vojenských operací Rudé armády. Požadavek na vojenského atašé by tak podle nich mohl oddálit odjezd diplomatických misí. Dohodli se také na spolupráci při zajištění radiotelegrafického spojení. Současně byl činěn nátlak také na dosavadního představitele československé diplomacie v Londýně H. Ripku, který nervózně žádal košickou vládu o instrukce o této záležitosti.¹⁵⁹

Příchod diplomatických misí spolu s Benešem na osvobozené území projednával s Masarykem během jeho pobytu v Moskvě Frank Kenyon Roberts a hodlal ve společné iniciativě s československou stranou jednat i se sovětskými úřady. Považoval tuto otázku za jednu ze tří zásadních záležitostí spojených s československými vztahy se Západem v této fázi války. Kromě příjezdu britské mise to bylo i letecké spojení se Slovenskem přes Itálii a podpora domácího odboje v Čechách a na Moravě. Ve zprávě z 16. dubna 1945¹⁶⁰ však Roberts napsal, že žádná z těchto iniciativ neuspěla a že československá strana jej žádala, aby zejména ve třetí záležitosti sám od sebe sovětskou stranu nekontaktoval. Jeho hodnocení bylo následující: „Všechny tyto otázky úzce souvisejí s postupem válečných operací a jsou plně v souladu s generální sovětskou politickou linií, podle níž si Rusové nepřejí zahraniční pozorovatele, a zejména ne cizí diplomatické mise, aby se vyskytovaly na scéně, dokud pro ně nejsou připraveny podmínky a nejdou všechny věci hladce. Můj vlastní závěr je, že sovětská vláda by se dívala s podezřením, kdyby Češi hráli roli prostředníka mezi Východem a Západem. Nemusela by však aktivně nepřátelsky vystupovat proti tomu, aby Československo udržovalo po válce vztahy se Západem.“ Spolupráce se SSSR podle něj sloužila Československu hlavně proti německé hrozbě. Roberts též dodal, že „sovětská politika byla založena na realistických předpokladech a neměla by být vnímána jako výraz nepřátelství k Západu ani jako znamení problémů do budoucna“.

¹⁵⁸ Tamtéž, N 4174.

¹⁵⁹ „Jsem stále dotazován diplomaty v otázce jejich odjezdu k nám. Sděl, jak vypadá situace a zda by bylo možno v dohledné době v Košicích aspoň o menší počet z nich se postarat.“ AMZV, Praha, TO 1945, č. 1755, H. Ripka do Moskvy 25. 4. 1945. Telegram však byl odeslán z Moskvy do Košic až o dva dny později, 27. dubna (čj. 74/B/1945).

¹⁶⁰ TNA, Londýn, FO 371, 47076, N 4886.

Když byl o těžkostech v jednáních se sovětskou stranou informován britský ministerský předseda W. Churchill, napsal si k celé záležitosti 16. dubna následující osobní poznámku: „Co se stane, když Američané vstoupí jako první do Prahy, což je nyní pravděpodobné? Budou jim snad poté Rusové říkat, jestli si americký velvyslanec bude moci vzít s sebou kartáček na zuby nebo ne, anebo to snad budou západní Spojenci, kdo bude určovat, jak bude vypadat diplomatické zastoupení Spojených národů v tomto osvobozeném hlavním městě?“¹⁶¹ Na základě jeho vyjádření poté začala být podrobněji rozpracovávána eventualita, že by americký a britský velvyslanec přijeli na osvobozené československé území ze Západu. To bylo považováno za velmi vhodné mimo jiné i z hlediska „prestiže“. O. Sargent to však v instrukci pro Northern Department z 18. dubna stále považoval za předčasné. Stále ještě dával přednost urychlenému vyslání P. Nicholse za prezidentem Benešem na území Slovenska, „pokud to ovšem sovětské orgány povolí“.¹⁶² Zároveň však Foreign Office instruoval své velvyslanectví v Moskvě, aby prozatím neintervenoval v sovětských orgánů, neboť britská diplomacie vyčkávala, zda se neobjeví možnost vyslat britského velvyslance do Prahy ze západu.¹⁶³

V další zprávě pro ministerského předsedu Churchilla z 22. dubna 1945 O. Sargent již otevřeně vyjádřil přesvědčení, že osvobození Prahy Američany či Brity by představovalo podstatný faktor v poválečném vývoji Československa, a pokud by se na osvobození západní Spojenci nepodíleli, pak by se Československo mohlo vydat jugoslávskou cestou. Britský diplomat připomněl, že podle Nicholsových zpráv sama možnost osvobození Prahy západními armádami vyvolala mezi zbytkem československé exilové vlády v Londýně nadšení, zatímco u komunistů deprese. Proto měla britská diplomacie možnost osvobození Prahy či alespoň západních Čech znovu u Američanů urgovat.¹⁶⁴ Dokonce se v rámci SHAEF (Supreme Headquarters of Allied Expeditionary Forces – Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil) začala urychleně připravovat i směrnice pro řešení civilních administrativních

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž. 18. 4. 1945 došel na Foreign Office také telegram britského velvyslance v USA lorda Halifaxe, v němž Halifax reprodukoval rozhovor s československým velvyslancem V. Hurbanem, který si stěžoval na nedostatek informací od své vlády a pokládal ji za záměrně odříznutou od vnějšího světa. Tamtéž, N 4229.

¹⁶³ Tamtéž, 47086, N 4764.

¹⁶⁴ Tamtéž, 47121, N 4808.

otázek československého území osvobozeného anglo-americkými vojsky,¹⁶⁵ i když – jak ještě uvidíme – do hry brzy vstoupili i diplomaté.

S návrhem na osvobození Prahy Američany vyslovil 22. dubna 1945 Churchill „úplný souhlas“ a přidal k tomu pouze upozornění, že by to mohlo ovlivnit i situaci v okolních státech.¹⁶⁶ Postupu Američanů na československé území měla věnovat velkou pozornost i britská propaganda.¹⁶⁷

Na nový vývoj se snažil z československé strany zareagovat zejména H. Ripka, který se 20. dubna sešel s Nicholsem a hovořil s ním o čtyřech aspektech postupu amerických jednotek na československé území. Nichols o tom tentýž den podal podrobnou zprávu Ch. Warnerovi.¹⁶⁸ Za první problém považoval neexistenci dohody mezi USA a československou exilovou vládou o civilní správě osvobozeného území. Ripka v této souvislosti s určitou hořkostí připomněl, že československá vláda nabízela britské a americké vládě uzavření takovéto smlouvy ihned poté, co byla uzavřena československo-sovětská smlouva o správě osvobozeného území v květnu 1944.¹⁶⁹ Teď se však řešení problému stalo urgentním a Ripka žádal Nicholse o radu. Soudázně navrhl, aby se prozatím postupovalo podle československého návrhu z roku 1944. Alternativou dohod s britskou a americkou vládou byla dohoda přímo se SHAEF.

Ripka se také dotkl již výše zmíněného problému vztahu amerických jednotek k sudetoněmeckému obyvatelstvu na československém území. Americké jednotky totiž dostaly pro československé území výjimku ze zákazu přátelsky zacházet s civilním obyvatelstvem, tj. v praxi by ani sudetské Němce nepovažovaly za „nepřátele“. Československý státní ministr ale požadoval, aby se toto pravidlo netýkalo oblastí obývaných sudetskými Němci,

¹⁶⁵ Viz její návrh z 19. 4. 1945. Tamtéž, 47086, N 4704.

¹⁶⁶ Tamtéž, 47121, N 4808.

¹⁶⁷ Viz čtrnáctidenní direktivu PWE pro britskou propagandu ve věci Československa z 27. 4. 1945. Tamtéž, 47100, N 270. Za určitý problém se však považovalo, že území, na které vstoupí americká armáda, je z velké části sudetoněmeckého původu. G. Lias proto 23. dubna varoval, že přátelský postoj amerických vojáků k nim, zejména rozděvání potravin, by mohl být nepřívznívě interpretován československou stranou. Tamtéž, 47154, N 4440.

¹⁶⁸ Tamtéž, 47154, N 4463.

¹⁶⁹ Srov. telegram amerického ministra zahraničních věcí C. Hulla velvyslanectví USA v SSSR ze 17. 4. 1944, v němž informuje, že na konci března 1944 obdržel návrh československo-americké dohody o správě osvobozeného území, který je „prakticky stejný“ jako navrhovaná dohoda československo-sovětská. Předal návrh k vyjádření ministerstvu války, které se však zatím nevyjádřilo, což naznačuje, že nepovažuje podobnou dohodu s československou vládou za nutnou. National Archives and Record Administration (NARA), Washington, RG 59, T 1244, 760f.61/131, Hullův telegram ze 17. 4. 1944.

a slíbil, že k této otázce se ještě československá vláda vyjádří podrobněji. Navíc tuto otázku spojil s požadavkem, aby americká armáda osvobozovala nejen pohraniční území obývané sudetskými Němci, ale i česká území a postupovala například i dále na jih. Uváděl pro to politické důvody, které byly ostatně spojeny s propagandistickou hodnotou osvobození československého území Američany.

S tím souvisela i další otázka zmíněná Ripkou. Požádal totiž Nicholsovým prostřednictvím, aby sudetoněmeckému sociálnědemokratickému předákovi Wenzelu Jakschovi a jeho spolupracovníkům nebyla britskou stranou vydána povolení k odjezdu z londýnského exilu do Československa bez souhlasu československé vlády. Obával se totiž, že by jejich činnost v Československu mohla přinést problémy. Nichols neměl v této věci žádné oficiální instrukce, ale osobně se domníval, že tuto otázku jistě bude britská vláda s československou stranou konzultovat.

Oba diplomaté též projednali žádost amerického generála George Pattona o vyslání dvanácti československých spojovacích důstojníků k jeho štábu. Ripka Nicholse informoval, že již byli „dnes ráno“ vybráni, ale že by on osobně rád spolu s nimi vyslal i jednoho civilního úředníka, jakéhosi zvláštního diplomatického vyslance, který by důstojníkům radil v politických a administrativních otázkách. K tomuto účelu vybral svého osobního tajemníka I. Ducháčka. Svoji volbu odůvodnil i tím, že Ducháček má s některými americkými důstojníky dobré osobní vztahy. Nicholsovi se to zdálo jako dobrý nápad, ale navrhl, že by bylo lepší vyslat jej jako důstojníka pověřeného repatriací.

Ještě týž den navštívil Nichols Ripku znovu, tentokrát s americkým chargé d'affaires R. Schoenfeldem. Znovu projednávali otázku dohody o správě osvobozeného území. Dohodli se na tom, že československá vláda dá britské a americké straně návrh na uzavření dohody o správě osvobozeného území a informuje o tom SHAEF. Zároveň požádají o vyslání dvanácti spojovacích důstojníků a I. Ducháčka ke generálu Pattonovi.¹⁷⁰

Ripka poté Nicholsovým prostřednictvím urychleně předal britské straně dohodnuté dokumenty o správě osvobozeného území, což britský velvyslanec doplnil oficiální politickou zprávou v zásadě rekapitulující výše zmíněný dopis Ch. Warnerovi.¹⁷¹ Předání československých dopisů doprovodil Nichols

¹⁷⁰ R. Schoenfeld informoval o problému dohody o administraci osvobozeného území State Department, jenž 25. 4. 1945 odpověděl, že začíná otázku řešit s War Department a vojenskými úřady. FRUS, 1945, vol. 4 – Europe, s. 442.

¹⁷¹ TNA, Londýn, FO 371, 47 154, N 4464.

dalším dopisem Warnerovi datovaným 21. dubna.¹⁷² V něm zároveň informoval o tom, jak jsou Čechoslováci, kteří zůstali v Londýně, nadšeni ze zprávy o americkém postupu a že mu Ripka řekl, že tomu odpovídá i zvýšená deprese mezi československými komunisty. Důvod byl jasný, postup spojeneckých armád ze západu dával Čechům naději, že osvobodí Prahu dříve než Rusové. A navíc okupace dvěma armádami byla lepší než jen okupace Rudou armádou. Zároveň by takováto konstelace ulehčila československé vládě nelehký úkol, který ji měl čekat, a to dostat sovětské vojáky co nejrychleji ze země.

Mezitím Foreign Office obdržel informaci od svého velvyslance v USA, že americká vláda uvažuje o uzavření dohody s československou vládou o správě osvobozeného území. Nicméně stanovisko Northern Department Foreign Office, vyjádřené v záznamu F. Gatehouseové, bylo takové, že sama britská strana dohodu s Československem nepotřebuje, protože se neplánuje pobyt většího počtu britských jednotek na osvobozeném československém území. Přesto však byla doporučena nějaká forma dohody, zejména s ohledem na politické implikace. Jako nejschůdnější se jevila společná anglo-americká vojenská dohoda s československým vojenským představitelem, uzavřená se SHAEF.¹⁷³ Záležitost však byla dále konzultována s J. G. Wardem, O. Sargentem, a zejména s War Office.¹⁷⁴

Dne 20. dubna 1945 P. Nichols doprovodil zvláštní zprávou i Ripkův požadavek na přísnější chování amerických jednotek vůči sudetským Němcům na československém území.¹⁷⁵ Ripka požadavek československé vlády odůvodnil tím, že i když vstupují americké jednotky na území spřáteleného státu, německy mluvící obyvatelstvo, až na nepodstatnou menšinu, podporovalo pangermánskou a pronacistickou politiku. Po vylíčení dalších historických souvislostí Ripka podle Nicholsovy zprávy žádal, aby se s tímto obyvatelstvem nezacházelo způsobem, který je jinak vyhrazen obyvatelstvu spojeneckého státu, neboť by to bylo proti principu spravedlnosti a nebylo by to ani vhodné. Československá vláda hodlala až na výjimky toto obyvatelstvo považovat za státně nespolehlivé a neloajlní, tj. za obyvatelstvo,

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Proti uzavření civilní dohody měl Foreign Office i jiné námitky, například, že by se tím vytvářel precedent pro další případy. Viz Warnerův dopis brigádýrovi Frenchovi na War Office 9. 5. 1945. Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž, 47154, N 4465. Podle Ripkova telegramu Z. Fierlingerovi z 24. 4. 1945 byl tento požadavek uplatněn formou dopisu, který byl zaslán též americkému chargé d'affaires R. Schoenfeldovi. AMZV, Praha, TD 1945, čj. 63/B/1945.

keré se nechovalo, jak se slušelo na československé občany. Kromě toho Ripka zopakoval i svůj požadavek, týkající se eventuálního zabránění příchodu W. Jaksche a jeho spolupracovníků na československé území.¹⁷⁶

Podobná nota byla Ripkou předána také Američanům a kopie byly předány i SHAEF. Podle Nicholse bylo hlavním důvodem předání této noty upozornění americké a britské straně, aby k německému problému v Československu přistupovala obezřetně. Jak víme, československá vláda hodlala s tímto obyvatelstvem zacházet jako s viníky, pokud sami neprokáží individuálně opak. Z tohoto důvodu nebyl žádoucí přátelský postup vůči tomuto obyvatelstvu. Britské ministerstvo zahraničních věcí vyjádřilo přesvědčení, že by se skutečně mělo mezi českým a sudetoněmeckým obyvatelstvem rozlišovat, a instruovalo takto SHAEF. Složitější již to bylo s československými požadavky ve vztahu k Jakschovi, neboť zde bylo podle Northern Department třeba brát v úvahu i britské veřejné mínění a také to, že Jaksch měl v Británii řadu politických přátel. Navíc to neměly být jen československé orgány, kdo by o tom měl rozhodovat. Tato záležitost tak měla být ještě posouzena a vyjádřit se k ní mělo i ministerstvo vnitra (Home Office).¹⁷⁷

Výše naznačená naděje britské diplomacie a československých nekomunistických politiků na osvobození Prahy Američany se však záhy začala rozplývat. Z rozhovoru W. Churchilla s generálem D. Eisenhowerem 25. dubna 1945 totiž vyplynulo, že americký generál a vrchní velitel spojeneckých vojsk z vojenských důvodů (mimo jiné i pro sílu německých divizí v protektorátu) neuvažoval o operaci směřující k osvobození Prahy a nevěnoval tomuto problému ani politickou pozornost. Území Československa považoval za území určené k operacím Rudé armády.¹⁷⁸ Podobně se, s rozvi-

¹⁷⁶ H. Ripka to ve svém telegramu formuloval slovy: „...aby žádní českoslovenští Němci nebyli vpuštěni nebo posíláni na československé území neb dokonce v jakékoliv funkci tam ustanovováni bez souhlasu československých úřadů.“ Tamtéž.

¹⁷⁷ To velmi rezolutně československý požadavek odmítlo a připomnělo, že stát může jen těžko odmítnout svému občanu příjezd na jeho území. F. Newsam A. W. G. Randallovi 22. 5. 1945. Tamtéž, 47154, N 5880.

¹⁷⁸ Záznam W. Churchilla pro O. Sargenta a generála Hastingse Lionela Ismaye z 25. 4. 1945. Tamtéž, 47121, N 4808. Viz též Edenův telegram ze San Franciska z 28. 4. 1945, ve kterém se vyslovil pro zaslání osobního dopisu Churchilla americkému prezidentovi Trumanovi s tím, že jeho americký kolega je na konferenci příliš zaneprázdněn (o den později však již zaslal telegram, že Stettinius tento krok podporuje). Eden navíc 28. 4. sdělil, že plně souhlasí s tím, aby Spojenci hráli roli v osvobození Československa. Tamtéž, 47086, N 4766. Napsání osobního Churchillova dopisu W. Trumanovi doporučil 29. dubna i O. Sargent. Jeho návrh byl Churchillem schválen 30. 4. 1945 a poté odešel z Foreign Office do Washingtonu telegram se žádostí zvážit osvobození Prahy a co největší části „západních oblastí“ Československa americkou armádou. Tamtéž.

nutím vojenských důvodů, vyjádřil k Churchillovým návrhům i sbor náčelníků štábů, a to v záznamu pro ministerského předsedu, zaslaném Sargentovým prostřednictvím i Foreign Office.¹⁷⁹

Přesto se britská diplomacie na základě přímého Churchillova příkazu rozhodla i nadále přesvědčovat Američany po diplomatické a vojenské linii o nutnosti podílet se přímo na osvobození Československa.¹⁸⁰ Churchill se ve svém úsilí o změnu amerického stanoviska obrátil přímo na amerického prezidenta Harryho S. Trumana, jemuž 30. dubna 1945 napsal prorocká slova: „Je nepochybné, že osvobození Prahy a co největší části západního území Československa Vašimi silami by mohlo zcela změnit poválečnou situaci v této zemi a mohlo by také ovlivnit situaci v sousedních zemích. Naproti tomu jestliže západní Spojenci nesehrají při osvobození Československa významnou roli, bude se tato země ubírat stejnou cestou jako Jugoslávie.“¹⁸¹ Také State Department považoval další postup americké armády k Vltavě za důležitou myšlenku. Státní podsekretář Joseph C. Grew zaslal prezidentu Trumanovi memorandum, v němž zdůraznil, že kdyby americké jednotky rozvinuly útok k Vltavě, která protéká Prahou, mohlo by to něco přinést pro americká vyjednávání s Rusy. Sám však dodal, že rozhodnutí bude v prvé řadě brát ohled na vojenské záležitosti.¹⁸² Pro rozhodnutí se pak americký prezident obrátil na americké vojenské představitel.

¹⁷⁹ Názor náčelníků štábů z 26. 4. 1945 podepsaný generálem H. L. Ismayem uváděl, že proniknutí do Československa není mezi hlavními cíli gen. D. Eisenhowera a mohlo by oslabit jeho hlavní úder proti německým silám. Tamtéž, 47086, N 4703.

¹⁸⁰ Spojení náčelníků štábů hodlali gen. D. Eisenhowerovi na základě Churchillova přání připomenout politický význam osvobození Československa, i když to mělo být učiněno tehdy, kdy by to již neohrozilo konečný kolaps Německa. To bylo 26. 4. 1945 sděleno jak americkému vrchnímu velení, tak i W. Churchillovi a britskému ministru zahraničních věcí A. Edenovi do USA. Tamtéž, 47121, N 4548. Významným důvodem, proč se o to britská diplomacie tak snažila, byl i fakt, že si velmi dobře uvědomovala propagandistickou hodnotu osvobození části ČSR západními Spojenci. Viz zejména záznam z 9. 5. 1945 o telefonátu G. Liase s F. Gatehouseovou. Tamtéž, 47100, N 5240. Randall dokonce v dopise plk. Steelovi ze SHAEF 12. května napsal, že osvobození Prahy sovětskou armádou vzalo západním Spojencům možnost ozdobit „svůj kloubok nejkrásnějším perem“. SHAEF měl proto alespoň začít rozšiřovat materiály o pobytu americké armády na československém území, což by umožnilo cítit v Československu i západní vliv. Na tento fakt upozornil nejnověji DEJMEK, J.: *Edvard Beneš, Politická biografie českého demokrata*, díl II., c. d., s. 520 a HRBEK, J. – SMETANA, V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II.

¹⁸¹ FRUS, 1945, vol. IV – Europe, s. 446–447; CHURCHILL, WINSTON SPENCER: *Druhá světová válka*, díl VI., Praha 1995, s. 481.

¹⁸² *Memoirs by Harry S. Truman*, vol. 1, Year of Decisions, New York 1955, s. 216.

Dne 2. května 1945 tak britské orgány obdržely americkou odpověď, která přinesla zklamání Churchillovým plánům. Osvobození Československa v ní bylo na základě rozhodnutí generála Eisenhowera, potvrzeném prezidentem Trumanem, svěčeno především operacím Rudé armády.¹⁸³ Kdyby se na něm měla podílet americká armáda, pak jen pokud by to dovolily podmínky, a jejím zájmem bylo postupovat směrem k Plzni a Karlovým Varům.¹⁸⁴ 4. května také neuspěla poslední iniciativa generála Eisenhowera o dohodu se sovětskou stranou (s náčelníkem Generálního štábu Rudé armády generálem Alexejem Innokentjevičem Antonovem) o možném osvobození větší části československého území americkou armádou.¹⁸⁵

A tak když přišly v noci ze 6. na 7. května zprávy o těžkých bojích v Praze od 5. sboru 3. americké armády, americká reakce se omezila na předání těchto zpráv prostřednictvím amerického vojenského atašé v Moskvě gen. Franka N. Robertse generálu A. I. Antonovovi s poznámkou, že americké pozemní i letecké jednotky „nepodnikají žádné akce“.¹⁸⁶

Přesto se jak Eden, tak i další britští diplomaté a vojáci snažili toto americké rozhodnutí zvrátit. Foreign Office se však zároveň podivoval, že sám československý ministr zahraničních věcí Masaryk nepodniká aktivně nic pro to, aby Američany přesvědčil o zásadním významu faktu, aby jeho hlavní město osvobodili jen Rusové.¹⁸⁷

A. Eden se již ve svém předchozím telegramu vyjádřil, že „Masaryk je na konferenci jako deprimovaný zajatec Rusů.“¹⁸⁸ Šlo o incident, který se odehrál na zasedání 26. dubna 1945 v San Francisku, o pověstnou „výměnu lístečků“ mezi Masarykem a Molotovovými zástupci, kde československý ministr zahraničních věcí měl podle Molotovova přání přednést návrh na po-

¹⁸³ Eisenhowerovo rozhodnutí vyvolalo na britské straně roztrpčení. Asistent státního podsekretáře Foreign Office Oliver Harvey označil Eisenhowerovo odmítnutí, aby americké jednotky pokračovaly v Plzni do Prahy, za „špatnou věc“. *The War Diaries of Oliver Harvey 1941–1945*, ed. John Harvey, Londýn 1978, s. 382.

¹⁸⁴ Viz telegram Joint Staff Mission z 2. 5. 1945. TNA, Londýn, FO 371, 47100. Takto se měl vyjádřit gen. D. Eisenhower ve sdělení sovětskému generálnímu štábu již 30. 4. 1945. Zároveň však i tento vývoj situace zaručoval Československu předmnichovské hranice ve vztahu k Německu. Viz telegram Foreign Office A. Edenovi do San Francisca z 3. 5. 1945. Tamtéž, 47086, N 4802.

¹⁸⁵ PRĚČAN, Vilém: *Osvobozování Československa americkou armádou*, in: V kradeném čase, Brno 1994, s. 60 an. Viz též HRBEK, J. – SMETANA, V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II., s. 244.

¹⁸⁶ Archiv Ministerstva obrany Ruské federace, f. 40, opis 11549, dělo 297, ll. 248–249, nota gen. F. N. Robertse gen. A. I. Antonovovi z 8. 5. 1945..

¹⁸⁷ TNA, Londýn, FO 371, 47086, N 4802. S J. Masarykem měl A. Eden možnost věc projednat teprve 8. 5. 1945.

¹⁸⁸ Tamtéž. Viz též HRBEK, J. – SMETANA, V. a kol.: *Draze zaplacená svoboda*, c. d., díl II., s. 63.